

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Bine Pengal

NEUSPEH ANTANTNIH SIL PRI IZKRCANJU NA GALLIPOLI

Diplomska naloga

Ljubljana, 2003

KAZALO

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL	
2.1. OPREDELITEV PREDMETA	3
2.2. CILJI PROUČEVANJA	3
2.3. METODE PROUČEVANJA	4
2.4. HIPOTEZE	4
2.5. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	
2.5.1. Desant	4
2.5.2. Operacija	6
2.5.3. Taktika	7
2.5.4. Vojna doktrina	8
2.5.5. Prostorski dejavnik bojevanja	8
2.5.6. Antantne sile (Antanta)	9
2.5.7 Centralne sile (sile osi)	10
3. ŠIRŠE MEDNARODNE OKOLIŠČINE KONEC LETA 1914	
3.1. STANJE NA BOJIŠČIH	11
3.2. STANJE OBOROŽENIH SIL VOJSKUJOČIH SE DRŽAV	
3.2.1. Velika Britanija	15
3.2.2. Francija	15
3.2.3. Rusija	16
3.2.4. Nemčija	16
3.2.4. Avstro-Ogrska	17
3.3. EKONOMSKI POLOŽAJ VOJSKUJOČIH SE DRŽAV	
3.3.1. Velika Britanija	17
3.3.2. Francija	18
3.3.3. Rusija	18
3.3.4. Nemčija in Avstro-Ogrska	19
3.4. ZAKAJ NA GALLIPOLI?	
3.4.1. Vojaško-politično stanje konec leta 1914	19
3.4.2. Strateška tehtanja	20

4.	OPERACIJA "GALLIPOLI"	
4.1.	POMORSKI NAPAD NA DARDANELE	23
4.2.	PRVO IZKRCANJE KOPENSKIH ENOT NA GALLIPOLI	
4.2.1.	Odsek Anzac	28
4.2.2.	Odsek Helles	30
4.3.	UTRDITEV IN BOJI ZA PREBOJ FRONTE	
4.3.1.	Prva bitka za Krithio	35
4.3.2.	Druga bitka za Krithio	36
4.3.3.	Turški napad na odseku Anzac	36
4.3.4.	Nadaljnje akcije pri Hellesu	37
4.4.	DRUGO IZKRCANJE	
4.4.1.	Odsek Suvla	38
4.4.2.	Dva navidezna (diverzijska napada)	41
4.4.3.	Preboj na odseku Anzac	41
4.4.4.	Razmere po porazu na odsekih Anzac in Suvla	42
4.5.	UMIK	
4.5.1.	Priprave na evakuacijo	43
4.5.2.	Evakuacija odsekov Anzac in Suvla	44
4.5.3.	Evakuacija odseka Helles	46
5.	TAKTIČNI VIDIK BOJEVANJA NA GALLIPOLIJU	
5.1.	ORGANIZACIJA IN IZVEDBA DESANTOV	47
5.1.1.	Odsek Anzac	48
5.1.2.	Odsek Helles	49
5.1.3.	Odsek Suvla	52
5.2.	BOJEVANJE PO SKLENITVI FRONTNE LINIJE	
5.2.1.	Antantne sile	54
5.2.2.	Turška vojska	56
5.3.	(NE)UPORABA NOVIH OROŽIJ	57
6.	ZAKLJUČEK	59
7.	VIRI	
7.1.	MONOGRAFIJE	61
7.2.	ENCIKLOPEDIJE IN PRIROČNIKI	62
7.3.	ČLANKA	63

7.4. VIRI NA MEDMREŽJU	63
7.5. LITERATURA	63

KAZALO SLIK

Slika 1:	Zemljevid zahodnega bojišča	12
Slika 2:	Zemljevid vzhodnega bojišča	14
Slika 3:	Winston S. Churchill	20
Slika 4:	Zemljevid Balkana in Male Azije	22
Slika 5:	Zemljevid Dardanel in napada 18. marca 1915	25
Slika 6:	General Sir Ian Hamilton in viceadmiral John de Robeck	27
Slika 7:	Maršal Otto Liman von Sanders	28
Slika 8:	Zemljevid odseka Anzac	29
Slika 9:	Zemljevid odseka Helles	31
Slika 10:	Vojaki po izkrcanju na obalo iščejo kritje pred granatami turške vojske	33
Slika 11:	Položaji vojakov antante na obali Gallipolija	34
Slika 12:	Obala W (odsek Helles)	37
Slika 13:	Zemljevid odseka Suvla	39
Slika 14:	Zaliv Suvla	40
Slika 15:	Evakuacija topa in topničarjev	45
Slika 16:	Zemljevid vseh desantnih odsekov na Gallipoliju	51
Slika 17:	Poveljnik Mustafa Kemal Bey - Atatürk	56

1. UVOD

Prvi izmed dveh svetovnih vojaških spopadov v 20. stoletju se je začel v Evropi. Vso morijo naj bi sprožile "centralne države" ali "države osi", željne uveljavitve v svetu.¹ Takrat je to pomenilo posest in možnost izkoriščanja naravnih bogastev kolonij. Stare velesile ali "sile antante" se z novo porazdelitvijo svetovnih bogastev in vpliva niso strinjale.² Spopad je bil v bistvu neizogiben. Uboj vojvode Ferdinanda v Sarajevu je bil le priročen izgovor za začetek vojne in ne vzrok zanjo. Čeprav je samo poimenovanje "prva svetovna vojna" za razliko od druge v geografskem smislu bojevanja morda sporno, saj je večina najhujših bojov potekala na evropskih tleh, to ne pomeni, da bojev drugod ni bilo oz., da jih lahko v zgodovinskem pregledu zanemarimo. Bili so prav tako krvavi in neusmiljeni³ in vodili so jih isti generali s prav tako neustrezno taktiko (glede na napredek vojaške tehnike v letih pred vojno), s katero ni bilo možno doseči hitre zmage niti na bojiščih zunaj, niti v Evropi.

Eno takšnih manjših bojišč je bilo na prehodu iz Evrope v Malo Azijo, natančneje okrog oz. na polotoku Gallipoli, ki je, tako kot danes, pripadal Turčiji. Gestrateški položaj Turčiji takrat ni omogočal, da bi v vojni ostala nevtralna (kar si je po porazih v balkanskih vojnah (1912–1913) in katastrofalnem stanju svojih oboroženih sil vsekakor želela). Kot državo, ki ima v svoji posesti zelo pomembno ožino med Sredozemskim in Črnim morjem, ki predstavlja morsko povezavo z velesilo Rusijo, sta si jo na svojo stran želeli pridobiti obe strani, antanta in centralne sile. Turčija se je leta 1914 sicer priključila centralnim silam, vendar je še vedno vzdrževala stike tudi z antanto. Ko se je 29. oktobra 1914 dejansko vključila v boje na strani centralnih sil, je turška vojska začela postavljati obrambo za zaščito Dardanelske ožine in s tem prehoda skozi Bospor v Črno morje.

Velika Britanija sprva sploh ni imela izrecnega namena napasti Gallipolija, ampak jo je v to delno prisilil sam razvoj dogodkov. Winston Churchill (1911–1915), prvi lord britanske admiralitete, je sicer že 25. novembra 1914 na seji novoustanovljenega Vojnega sveta v Londonu predlagal napad na Gallipoli, vendar so ga zavrnil kot "nemožnega". Do sredine decembra so se nato odločili (tudi Churchill), da raje poskušajo z ladjami prodreti do Istanbula in ga zavzeti, saj bi s tem turško vojsko odrezali od oskrbovalnih poti in tovarn na celini (Steel in Hart 2002: 6, 7). Šele tedaj so začeli v povezavi z vojnimi načrti prvič sploh omenjati Dardanele in Gallipoli ob njih.

¹ Te države so bile Nemčija, Avstro-ogrska in Italija. Kasneje sta se jim pridružili še Bolgarija in Turčija, Italija pa leta 1915 prestopi v tabor antantnih sil.

² To so bile Velika Britanija, Francija in Rusija, na njihovi strani sta se bojevali še Avstralija in Nova Zelandija, leta 1917 pa so se jim pridružile še ZDA.

³ Po mnogih ugotovitvah naj bi bila 1. svetovna vojna glede pogojev bojevanja za vojake (bojevanje v jarkih, nalezljive bolezni, težak transport opreme in orožja ...), pa tudi glede samega načina bojevanja (peš proti strojnicam, bojevanje z bajoneti ...), veliko bolj kruta od 2. svetovne vojne – za civilno prebivalstvo pa velja obratno.

Churchill je imel sprva v mislih prodor z ladjami skozi Dardanele in šele po posvetu z admiralom Sackvillom Cardenom, ki je poveljeval ladjam, ki so izvajale blokado Dardanel, je postalo jasno, da se je turška vojska dodobra utrdila na obeh straneh ožine in vmes postavila minska polja. Cardenov predlog je bil torej, da se ladje skozi Dardanele prebijajo počasi in sproti uničujejo postavljene topove in mine. Ta predlog sta nato sprejela tudi Churchill in Vojni svet (Steel in Hart 2002: 9–11). Nihče od načrtovalcev akcije ni niti pomislil, da je uničevanje utrjenih topniških položajev na kopnem z morja zelo težko – še posebej, če branilci streljajo nazaj. Podcenjevalen in imperialistično vzvišen odnos do nasprotnikove vojske je značilen za angleško vojsko v začetkih bojevanja v Evropi. Poskušal bom dokazati, da je tak način razmišljanja pomembno vplival na slabo taktično pripravljenost angleške vojske in v končni fazi tudi na poraz na Gallipoliju.

Seveda je močno turško topništvo prisililo zavezniške ladje, da so se ustavile že pred Dardanelami in samostojna akcija mornarice je bila končana. Sramota za napadalca je bila prevelika in takoj se je ponudila angleška kopenska vojska. Britanski generalštab je naredil načrt za kombinirano (vojna mornarica in kopenska vojska), pomorsko, napadalno-desantno operacijo, operativnega značaja. Datum, ki je bil sporazumno z mornarico določen kot začetek velikega desanta na polotok Gallipoli, je bil 25. april 1915.

Dogodki, ki so sledili izkrcanju vse do poraza in dokončne evakuacije vojakov z Gallipolija, so glavna tema tega diplomskega dela. S pomočjo zastavljenih hipotez skušam pokazati, kaj vse je botrovalo tako krutemu in nepričakovanemu porazu napadalcev proti sicer slabše oboroženemu in opremljenemu nasprotniku. Samo diplomsko delo je sestavljeno iz treh vsebinskih sklopov. V prvem je podan osnovni oris položaja na bojiščih v Evropi v času odločitve za izkrcanje na Gallipoli, prikazane so mednarodne okoliščine ter politična in strateška tehtanja angleške in drugih vlad, ki so na koncu privedla do odločitve za operacijo. Drugi sklop vsebuje prikaz izvedbe celotne operacije. Gre za kronološki opis dogodkov s poudarkom na geografskem vidiku vojaških položajev obeh strani, saj menim, da je dokaj neprehodno zemljišče na Gallipoliju zelo otežkočalo bojevanje – zlasti napadalcem. Tretji sklop izpostavlja taktiko – zlasti taktične zamisli angleške vojske in njenih zaveznikov ter turške vojske na drugi strani. Opozarjam še na problem tehnološkega napredka vojaške tehnike.

Še dolgo po porazu je angleška vojska poskušala prikazati Gallipoli kot nekakšno vojaško tveganje, ki se ni izšlo. Sam se pridružujem zapisu Petra Harta in Nigela Steela (2002: 419): "Dober strateški koncept se ne izjalovi zaradi taktične napake na bojišču, pač pa je taktična napaka skoraj neizogibna, če je strategija slaba; in britanska strategija je bila (v tem primeru – op. B. P.) izvirno slaba."

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL

2.1. OPREDELITEV PREDMETA

V diplomskem delu analiziram propadlo operacijo antantnih sil v prvi svetovni vojni, s katero so želeli osvojiti Dardanele. Sprva je šlo le za operacijo angleške in francoske mornarice, kasneje pa je prišlo do pomorskega desanta na polotok Gallipoli, na katerem so po kopni poti želeli uničiti utrdbe in topove turške vojske ob Dardanelski ožini.

Osredotočil sem se predvsem na drugo fazo operacije, to je desantu in bojem za osvojitev Gallipolija na kopnem; mornariško operacijo predstavljam le v okviru pojasnitev okoliščin, ki so vodile v izkrcanje. V njem so sodelovali večinoma vojaki držav Velike Britanije, Francije, Avstralije in Nove Zelandije, pa tudi manjše enote vojakov iz nekaterih angleških kolonij (www.geocities.com/Broadway/Alley/5443/gall.htm, 18.2.2003). Skupno naj bi v akciji sodelovalo okrog 500.000 antantnih vojakov, od katerih se jih do januarja 1916 okrog 100.000 ni več vrnilo domov. Turški vojaki so s svojo zagrizenostjo in borbenostjo presenetili antantne vojake in jih kljub pomanjkljivi opreми in pomanjkanju hrane porazili.

2.2. CILJI PROUČEVANJA

Želel sem odkriti vzrok za propad tako velike vojaške operacije in v diplomskem delu sem poskušal dokazati, da je bila glavna napaka zavezniških poveljnikov, tako kot na bojiščih v Evropi, neustrezna taktika, način bojevanja in zastarela vojaška doktrina.

Temo sem izbral glede na aktualnost, in sicer želim s tem opozoriti na premajhno pozornost, ki je v Sloveniji posvečena raziskovanju zgodovine 1. svetovne vojne. To velja predvsem za relativno neobdelanost dogodkov na bojiščih po Evropi in zunaj nje, saj se slovenski avtorji posvečajo samo bojem na soški fronti in "čudežu pri Kobaridu". Torej je o tem tudi zelo malo literature, tako slovenske kot tuje.

Upam, da bom še pri kom drugem zbudil zanimanje za podobno ali še obširnejše raziskovalno delo s področja zgodovine 1. svetovne vojne, še posebej z bolj vojaškega vidika.

2.3. METODE PROUČEVANJA

Ugotovitve v diplomski nalogi temeljijo na analizi sekundarnih virov, knjig, člankov, medmrežnih in drugih publikacij. Pri proučevanju sem uporabljal sledeče raziskovalne metode:

- deskriptivna metoda, s katero sem opisal in pojasnil temeljne pojme, potrebne za razumevanje naloge,
- historiografska metoda, s katero sem, po kritični analizi virov, orisal sam potek operacije in kronološko-vzročno zaporedje dogodkov,
- komparativna metoda, s katero sem primerjal taktiko zaveznikov, taktiko branilcev in pogoje bojevanja,
- analitično-sintetična metoda, s katero sem poskušal pojasniti izbran način taktičnega vodenja in ugotoviti vzroke za propad operacije.

2.4. HIPOTEZE

Pri raziskovanju vzrokov za propad operacije zavzetja Gallipolija postavljam naslednji hipotezi (dokazujem ju v drugem in tretjem poglavju):

- 1. Desant na polotok Gallipoli ni uspel zato, ker je imela turška vojska, glede na zemljišče, bistveno boljše pogoje za bojevanje.**
- 2. Desant na polotok Gallipoli ni uspel zaradi neustrezne taktike antantnih sil, in ker niso upoštevali tehničnih izboljšav orožja ter potrebe po spremembi načina bojevanja.**

2.5. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.5.1. Desant

Je oblika bojnega delovanja, ki zavzema prevoz (običajno preko morja, jezera, reke ali po zraku) posebej organiziranih, opremljenih ter izurjenih enot oboroženih sil in njihovo izkrcanje na določen prostor, ki ga brani oz. nadzoruje nasprotnik, da bi na njem ali z njega izvršili določeno bojno nalogo (Vojna enciklopedija 2 1971: 387). Z besedo "desant" lahko v nekaterih primerih označujemo tudi samo enoto, ki je zadolžena za njegovo izvedbo. Glede na okolje, način uporabe

oboroženih sil in sredstev transporta je desant lahko (Vojni leksikon 1981: 101) pomorski, rečni, jezerski, zračni, kombinirani pomorsko-zračni in diverzantski. Glede na cilje in velikost uporabljenih enot pa desante delimo na (Vojna enciklopedija 2 1971: 387, 388):

- strateški desant – se izvaja za dosego pomembnih političnih ali vojnih ciljev, zaradi česar lahko njegov uspeh ali neuspeh odločilno vplivata na potek ali izid določenega obdobja vojskovanja, pa tudi korenito spremenita položaj na vojskovališču. Izvajajo ga strateške oz. strateško-operativne enote, sestavljene iz več rodov oboroženih sil,
- operativni desant – s katerim dosegamo operativne cilje, v posebnih pogojih; če se razvija ugodno in če pravočasno izkoristimo njegove uspehe, lahko tudi strateške cilje. Izvajajo ga sile velikosti brigade ali divizije, običajno za operativne namene ene od zvrsti vojske, lahko pa tudi v sklopu strateške operacije,
- taktični desant – z njim želimo doseči taktične cilje, čeprav imajo doseženi rezultati lahko tudi operativni značaj. Ponavadi se izvajajo zaradi zavzemanja pomembnih objektov taktično-operativnega značaja, izvajajo pa jih običajno enote velikosti čete ali bataljona, v tesnem sodelovanju s KOV.

Pomorski desant (amfibijska operacija) je kombinirana operacija pomorskih, kopenskih in letalskih sil. Zajema premik kopenskih enot po morskimi poti in njihovo izkrcanje na nasprotnikovo obalo s ciljem opraviti zadano nalogo (Vojni rečnik 1985: 168). Pomorski desanti so znani že iz daljne zgodovine bojevanja na morju⁴ in kljub spreminjanju tehnike desantiranja glede na tehnološke zmogljivosti so se kot nepogrešljiv taktični postopek v bojevanju ohranili vse do danes. Ravno v obdobju 1. svetovne vojne in plovil na mehanski pogon je prišlo do nekakšnega zastoja v vojaškoteoretičnih razmišljanjih o uporabi desanta kot načina izvajanja boja. Jurišne enote so namreč še vedno izkrcavali zelo počasi, s čolni na vesla in ob nezadostni in nenatančni artilerijski podpori. Večja nosilnost in hitrost parnih ladij je sicer omogočala hitrejši prevoz po morju, vendar se je "zapletalo" pri prevozu materialne opreme in topov. Te so prevažali z manjšimi ladjicami, za njihov raztovor pa so potrebovali utrjeno obalo – najraje luko. Poleg tega se je z izboljšavo obalne artilerije, uporabo min in izgradnjo obalnih utrdb znatno povečala zmožnost obrambe, ki je zelo otežila izvedbo desanta (Pomorska enciklopedija 2 1975: 166). Šele napredek letalske tehnike in povečana uporaba letal v različne vojaške namene je v 2. svetovni vojni zopet vrnila zaupanje v uspešno izvajanje desantov.

⁴ Že Homer v Iliadi in Odiseji opisuje izkrcanje Grkov pred Trojo, in celotno t. i. obdobje plovil na vesla je zaznamovano v glavnem s prevozom vojakov in opreme ter njihovim pretovarjanjem. Plovila so imela takrat plitek gaz in zato so se lahko vojaki izkrcavali kar direktno na kopno, konji in oprema pa preko mostičkov.

Tudi pomorski desant delimo na strateškega, operativnega, taktičnega in diverzantskega. Posebna vrsta desanta, v tem primeru, je še demonstrativni desant – z njim želimo zavesti nasprotnika glede mesta izkrcaja glavnine desantnih sil oz. težišča operacije (Vojna enciklopedija 2 1971: 388).

2.5.2. Operacija

Teorija in praksa operacij so v glavnem predmet vede, ki se imenuje operatika ali operativna veščina. Operatika je veja vojaških znanosti in koncept vojaške prakse, ki se ukvarja z velikimi, združenimi silami za doseganje strateških ciljev v okviru vojne. Je osnovna aktivnost na operativnem nivoju vojskovanja in vključuje oblikovanje, organizacijo in vodenje velikih vojaških operacij. Upoštevati mora strateške cilje v vojno vključenih strani (sovražnih in prijateljskih), taktične doktrine bojujočih se enot, osredotoča pa se na zadeve, ki po pomembnosti spadajo med taktične in strateške (International Military and Defense Encyclopedia 4 1993: 2025, 2026).

Splošnejša definicija same operacije pravi, da je to vojaška akcija oziroma izvedba strateške, taktične ali vojaškoadministrativne naloge; pa tudi proces izvajanja oboroženega boja, ki vključuje premik, napad, obrambo in logistično preskrbo, potrebne za doseg določenega cilja v bitki (Dictionary of Military Terms 1992: 262). Operacija kot bojna dejavnost natančneje označuje celoto vzporednih (istočasnih) in dopolnjujočih se delovanj, ki se izvajajo koordinirano, organizirano in po enotnem načrtu, na določenem prostoru in v določenem časovnem obdobju, zaradi doseganja operativnih ali strateških ciljev. Navadno je to najvišja oblika bojnega delovanja, ki ga običajno izvajajo večje združene enote (armade, armadne skupine, fronte), v določenih pogojih pa tudi manjše enote (brigade, skupine brigad, divizije), kadar se z njihovimi akcijami dosegajo operativni cilji (Vojna enciklopedija 6 1973: 388). Operacije vplivajo v večji ali manjši meri na končni ali delni izid določenega obdobja bojevanja, lahko pa tudi vojne v celoti. Običajno se operacija deli na posamezne faze, in sicer: pripravljalno, dejavno (dejanski spopad) in zaključno. Faz ni mogoče ostro ločevati – niti časovno niti prostorsko – saj vsaka izhaja iz predhodne, ki obenem ustvarja tudi pogoje za uspeh naslednje (Vojni rečnik 1955: 133).

Operacije je mogoče razdeliti glede na različne dejavnike (Vojna enciklopedija 6 1973: 388): 1. glede na prostor, kjer se izvajajo, ločimo kopenske, pomorske, zračne in zračnodesantne; 2. glede na sile, ki jih izvajajo, ločimo operacije kopenske vojske, operacije vojne mornarice, operacije vojnega letalstva ter posebne ali skupne kombinirane operacije; 3. po cilju in načinu izvedbe jih delimo na napadalne (ofenzivne), obrambne (defenzivne), kombinirane (ofenzivno-defenzivne), desantne in protidesantne; 4. glede na mesto, kjer se izvajajo, ločimo operacije na fronti, operacije v nasprotnikovem ali našem zaledju in zopet kombinirane; 5. odvisno od

pomembnosti in rezultatov, ki jih pričakujemo, pa so operacije lahko strateške ali operacije operativnega značaja.

2.5.3. Taktika

Taktika kot veda oboroženega boja se proučuje tako v miru kot v vojni. Je v tesni povezavi s strategijo in operatiko, saj je ena izmed disciplin vojaške znanosti. Poleg tega se naslanja še na teorijo organizacije v vojni, vodenja in poveljevanja, vojaško geografijo, zgodovino itn.

Taktika je teorija in praksa priprave, organizacije in vodenja bojnega delovanja, oboroženega boja in drugih aktivnosti enot, rodov in služb – v vseh pogojih in situacijah: na kopnem, morju ali v zraku. V najširšem praktičnem smislu je to skupek postopkov, načinov in sredstev, ki se uporabljajo, da bi dosegli določeni cilj. Zadeva obsega proučevanje zakonitosti in osnovnih značilnosti bojnega delovanja v najrazličnejših pogojih, obdeluje in definira osnovne principe boja in njegovih elementov, utrjuje oblike in način realizacije bojnih delovanj taktičnih enot, ukvarja se s problemi uporabe orožja in opreme, predpisuje načela dela štabov in starešin v procesu priprave in vodenja oboroženega boja ipd. (Vojna enciklopedija 9 1975: 612). V odnosu do operativne in strateške ravni je taktična raven vojne tista, kjer se načrtujejo in izvajajo bitke in borbe, da bi se dosegli cilji, zadani taktičnim enotam oz. udarnim skupinam. Aktivnosti na tej stopnji so osredotočene na urejeno razporeditev in premike elementov v boju, glede na druge lastne enote in glede na nasprotnika. (Dictionary of Military Terms 1992: 362). Enote, vključene v bojevanje na tej stopnji, so velikosti skupine, voda, čete in bataljona, izjemoma tudi večje enote.

Tako teorija kot praksa vojaške taktike sta se skozi zgodovino razvijali različno hitro in uspešno glede na posamezna obdobja. Ni potrebno, da bi razlagal značilnosti taktičnega delovanja v posameznih zgodovinskih obdobjih, v tem okviru bom na kratko orisal le taktiko v obdobju 1. svetovne vojne. Na začetku pa vse do leta 1917 so se vse vojske držale taktičnih doktrin, nastalih še v prejšnjem stoletju, oziroma v obdobju manevrskega vojskovanja, ko je bilo strelna orožje manj učinkovito. Glavni obliki manevra sta bili frontalni napad in obkolitev. Napad se je začel z artilerijsko pripravo, ki se je nadaljevala v frontalni napad pehote.⁵ Zaradi neučinkovite lastne artilerije, strojnic, mitraljezov in minsko-žičnatih prepek v obrambi je bil frontalni napad že na začetku obsojen na propad in vojske so se vse bolj usmerile k obrambni taktiki, ki je narekovala čim boljše utrjevanje položajev (Vojna enciklopedija 9 1975: 616). To je vodilo v linijsko vojno, ki jo je šele po dolgih treh letih 1917. končal napredek vojaške tehnike.

⁵ Obkolitev kot vojaški manever v bistvu ni bila možna (razen pri manjših borbah), saj so bile fronte zelo dolge in dobro utrjene.

Tudi taktiko lahko klasificiramo na več načinov, odvisno od kriterijev. Najpogostejši delitvi sta dve, in sicer (Vojna Enciklopedija 9 1975: 613): glede na strukturo oboroženih sil ločimo taktiko kopenske vojske, taktiko vojne mornarice in taktiko vojnega letalstva, oziroma taktiko oklepnih enot, taktiko zemeljske artilerije, zračnodesantnih enot, podmornic ipd.; glede na prostor pa razločujemo taktiko bojevanja na morju, taktiko bojevanja na kopnem in taktiko bojevanja v zraku.

2.5.4. Vojna doktrina

Je sistem teoretskih postavk in praktičnih rešitev določene države (oziroma skupine držav) v odnosu do vojne in vojskovanja kot tudi do celotnega vojaškega sistema v vojni in miru. Tako kot je vojna širši pojem od samega oboroženega boja, je tudi vojna doktrina v prvi vrsti razumljena kot družbeno-politična kategorija (Vojna enciklopedija 7 1974: 765). Tako se loči od vojaške doktrine, ki izhaja iz vojne doktrine in se nanaša samo na oborožene sile in vodenje oboroženega boja. Z vojno doktrino države določijo, kakšne vrste vojne bodo vodile (osvobodilno, napadalno, osvajalno, obrambno), njene dimenzije in politične cilje, osnovne oblike vodenja vojne in stopnjo angažiranja vojaških sil, osnovne oblike oboroženega delovanja (partizanski, frontalni, kombinirani). Določijo se tudi kategorije osnovnih sredstev, ki bodo uporabljena za vodenje vojne (biološka, jedrska, kemična, ekonomska, konvencionalna ...). Glavni faktorji, ki vplivajo na obliko in vsebino vojnih doktrin, so obstoječi družbeni sistem v državi, stopnja razvoja proizvodnih sredstev in ekonomsko-materijalnega nivoja družbe, geografski in demografski faktor, geostrateški položaj, zgodovinske izkušnje in tradicija, narodna enotnost, ipd.

2.5.5. Prostorski dejavnik bojevanja⁶

Okolje (geografski prostor) je tista realnost, v kateri se pravzaprav vse dogaja in katerega sestavine imajo močan vpliv na mnoge dejavnosti in procese. S svojim stanjem in sestavinami je eden od glavnih faktorjev, ki odločilno vplivajo na potek in zaključek vsake akcije. Uspešnost vsake akcije je nedvomno odvisna od kvalitete priprave, ki pa jo lahko uspešno izvedemo le na podlagi vsestranskih in kvalitetnih informacij o prostoru (Gorjup 2000: 8, 9). To seveda tudi ali v največji meri velja za vojaške akcije in bojevanje.

Prostor s svojimi značilnostmi, kot so relief, poraščenost, hidrografija, naseljenost, komunikativnost, prehodnost in geološka sestava tal, je zelo pomemben element, ki močno vpliva na pripravo, organizacijo in način bojevanja (Humar 1996: 12). Enote se lahko bojujejo v zelo

⁶ Njegovo pomembnost in vpliv na bojevanje je potrebno razložiti, da bi lažje razumeli mojo prvo hipotezo in njeno dokazovanje.

različnih prostorskih in vremenskih pogojih, v različnem letnem času in nemalokrat je od tega odvisen izid boja. Značilne prostorske razmere so (Humar 1996: 13):

- manevrsko zemljišče,
- hribovje,
- sredogorski svet,
- visokogorski svet,
- kras,
- naselja,
- gozd.

Manevrsko zemljišče je tisto zemljišče, kjer se lahko vse enote bojujejo brez posebne opreme. Praviloma leži na nižjih nadmorskih višinah, je dobro prehodno in komunikativno, gosto naseljeno, z obdelanimi zemljišči in ima močno hidrografijo (Humar 1996: 14). Ravninski del manevrskega zemljišča je v glavnem melioriran, zato je možna uporaba oklepni enot, izvedba zračnih desantov, možnosti utrjevanja so dobre. Vse ostale prostorske razmere (hribovje, kras, gozd ...) zahtevajo posebno opremo in izurjenost enot za bojevanje.

2.5.6. Antantne sile (antanta)

Glavne pobudnice in članice antante so bile Francija, Velika Britanija in Rusija. Te države so se začele medsebojno povezovati že pred začetkom 1. svetovne vojne (v 19. stoletju) kot odgovor na povezovanje centralnih sil. Takratno povezovanje je bilo v bistvu izraz imperialističnih nasprotij med velikimi evropskimi silami. Leta 1891 sta se Rusija in Francija najprej sporazumeli, da se bosta skupaj posvetovali o vsakem vprašanju, ki bi ogrožalo mir ali zadevalo vojaški napad na katero od njiju. Nato se je, zaradi vedno večjih zahtev Nemčije, leta 1904 o kolonialnih vprašanjih v Egiptu in Maroku, s Francijo sporazumela Velika Britanija. Leta 1907 pa sta se o nerešenih zadevah v Perziji, Afganistanu in Tibetu dogovorili še Velika Britanija in Rusija (Vojna enciklopedija 1 1970: 159).

Antanta, kot jo večina ljudi pozna danes, je bila kot obrambno-vojaška zveza dodatno potrjena šele 5. septembra 1914, ko so se Velika Britanija, Francija in Rusija s skupno deklaracijo obvezale za vojno proti centralnim silam. Tej zvezi sta se leta 1914 najprej pridružili Srbija in Japonska, leta 1915 Italija ter leta 1916 Romunija in Portugalska. V drugi polovici vojne, po oktobrski revoluciji leta 1917, je iz vojne izstopila Rusija, v vojno je na strani antante istega leta vstopila Grčija, 6. aprila 1917 pa so se z vojno napovedjo Nemčiji, antanti pridružile še ZDA (Vojna enciklopedija 1 1970: 160).

2.5.7. Centralne sile (sile osi)

Tudi glavne države centralnih sil Nemčija, Avstro-Ogrska in Italija so se v Trojno zvezo povezale že v 19. stoletju z različnimi medsebojnimi sporazumi, v letih 1879–1882. Menile so, da bodo na ta način lažje izražale svoje zahteve po kolonijah in prerazdelitvi svetovnih naravnih bogastev in vpliva, glede na že uveljavljene evropske velesile. Posebej je potrebno opisati položaj Italije, ki se je na začetku tem sporazumom res pridružila, vendar so med tremi državami leta 1911 izbruhnila nesoglasja, pa tudi antantne sile so bile videti bolj naklonjene italijanskim težnjam po ozemljih v Libiji in Albaniji kot njeni zaveznici, Avstro-Ogrska in Nemčija. Posledica tega je bila, da Italija na začetku 1. svetovne vojne ni napovedala vojne nobeni antantni državi, ko pa je leta 1915 končno vstopila v vojno, je to storila na strani antantnih sil. Zato je ne moremo šteti za enakovredno članico centralnih sil.

Z nazivom centralne sile ali "sile osi" danes tako označujemo Avstro-Ogrsko in Nemčijo kot glavni napadalni zaveznici v 1. svetovni vojni. 29. oktobra 1914 se jima je pridružila Turčija, leta 1915 pa še Bolgarija (Vojna enciklopedija 2, 1971: 152).

3. ŠIRŠE MEDNARODNE OKOLIŠČINE KONEC LETA 1914

Na prehodu med letoma 1914 in 1915 so v glavnem v vseh v boje vpletenih državah (še posebej v Nemčiji) spoznali, da njihovi prvotni vojni načrti niso uspeli in da se dogodki ne odvijajo po pričakovanjih. Začetno navdušenje nad vojno je počasi splahnelo in začele so se kazati posledice vojskovanja (smrti na fronti, pomanjkanje v zaledju). Za vojaške pohode v jeseni leta 1914 pa do bitk v Flandriji so značilne gibljive operacije velikih razsežnosti, pozimi pa je vojna že privzela obliko, ki ni bila v skladu s predvidevanji nobenega od generalštabov. Začela se je pozicijska vojna, oziroma "rovovska" ali "linijska" vojna. Zanj je bilo značilno, da je zahtevala veliko streliva, vojakov, opreme in hrane, saj je bilo potrebno vzdrževati celotno frontno črto, če niso želeli doživeti poraza. Zmage ni bilo mogoče pričakovati le od bojevanja oboroženih sil, pač pa je bila odvisna od popolnega angažiranja celotnega naroda in države. Poleg političnih in vojaških vprašanj so pomembno vlogo dobile še ekonomske zmogljivosti in moralna odločenost države in državljanov (Renouvin 1965: 226).

3.1. STANJE NA BOJIŠČIH⁷

Bojevanje na zahodnem bojišču se je začelo avgusta leta 1914, ko je Nemčija napadla Belgijo. Po hudih bojih v Belgiji je nemška vojska takoj začela zbirati sile za nadaljnji pohod proti Franciji. Strateški načrt nemškega generalštaba je namreč temeljil na Schlieffnovem obkolitvenem načrtu iz leta 1905, ki je predvideval bojevanje le na eni fronti naenkrat. Po tem načrtu je bila tako vsa pozornost nemške vojske usmerjena najprej na Francijo, ruska vojska pa naj bi se v tem času šele dobro organizirala in zato so na vzhodno fronto v začetku Nemci poslali le šibke enote. Francozi so se medtem povezali z britansko ekspedicijsko armado in se s skupnimi močmi uprli sovražniku (Tomic 1973: 34). Po hudih spopadih, ki so od septembra 1914 do konca novembra 1914 divjali po celotni Franciji in na Flamskem (Reims, Marna, Aisna, Ypres ...), se je na celotni zahodni fronti razvila izčrpavajoča pozicijska vojna, kjer so se stalno ponavljali manjši napadi ene in druge strani, vendar dolgo brez resnega namena prebiti fronto (Kleindell 1989: 30). Nemci so v nasprotju s svojimi prvotnimi načrti prešli v glavnem v defenzivo, saj so na prošnjo avstro-ogrske vojske enote prerazporedili na vzhodno bojišče, kamor se je nato preneslo težišče večjih operacij.

⁷ Sledi kratek pregled dogajanja na glavnih evropskih bojiščih v letu 1914. Takrat se je vojna v drugih predelih sveta, kolonijah in na morju, praktično šele začela. Glede na temo diplomskega dela obravnavam le zahodno, vzhodno in balkansko bojišče.

Slika1: Zemljevid zahodnega bojišča

Vir: Piekalkiewicz 1996: 190

Tudi na vzhodni fronti, kjer sta se izoblikovali dve ločeni fronti, in sicer vzhodnopruska in galicijska, so se boji začeli v sredini avgusta 1914. Vojaški načrti avstro-ogrskega generalštaba niso bili usklajeni z nemškimi in so predvidevali hiter napad enot na Balkan in zavzetje Srbije, še preden bi utegnili posredovati Rusija. Poveljnik avstro-ogrskega generalštaba general Konrad von

Hötzenendorf je sicer predvideval bojevanje tudi proti Rusiji, vendar kasneje. Medtem so ruski vojaški načrtovalci najnevarnejšega sovražnika videli v Nemčiji in se odločili za čim hitrejšo ofenzivo v Prusiji. Avstro-Ogrsko vojsko naj bi porazili kasneje, v bojih za ozemlja na Balkanu, za katere ruski generalštab ni dvomil, da jih bo Avstro-Ogrska poskušala osvojiti (Tomic 1973: 45). V nasprotju z načrtom nemške vojske je torej ruska vojska na vzhodni fronti prešla v ofenzivo in poveljnik nemškega generalštaba generalpolkovnik Helmut von Moltke je vztrajal, da avstro-ogrsko vojska izvede t. i. razbremenilne napade v Galiciji. To je pomenilo, da je glavno breme bojevanja proti Rusiji na začetku prevzela Avstro-Ogrska.

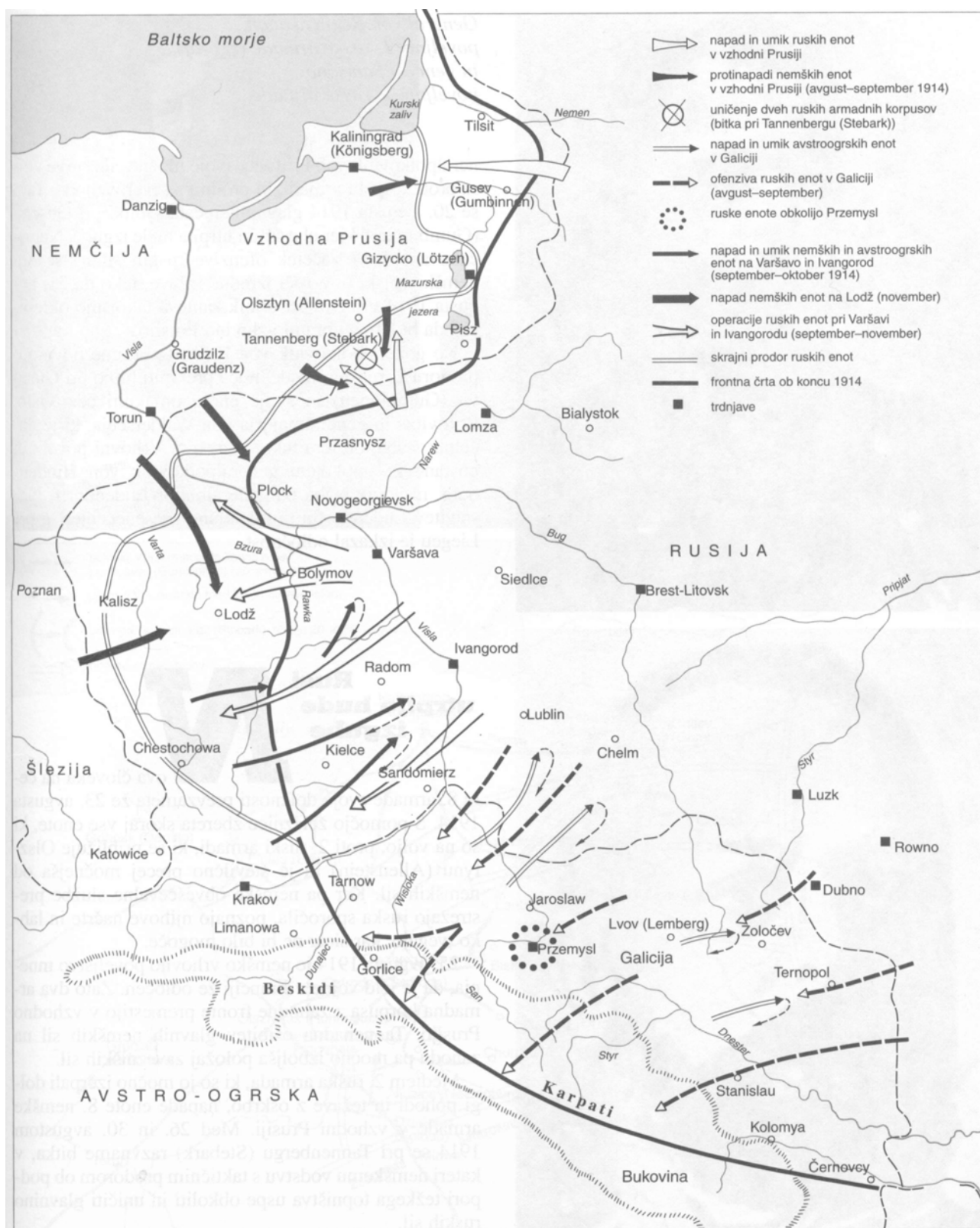
Na prvi operativni smeri (v vzhodni Prusiji) je nemška vojska po več drugih manjših bitkah s taktičnim prodorom ob podpori težkega topništva obkolila in uničila glavnino ruskih sil v bitki pri Tannenbergu. Ta bitka velja za edino uspešno obkolitveno bitko v 1. svetovni vojni in Nemci so jo pojmovali kot velik vojaški uspeh – izničili so namreč ruski vojaški načrt, po katerem bi Rusi nadaljevali ofenzivo na črti Torun–Poznan–Berlin (Piekkalkiewicz 1996: 95, 96). Medtem so bili v Galiciji, kjer sta se srečali avstro-ogrsko in ruska vojska, Rusi uspešnejši: Avstro-Ogrski so prizadejali poraz, od katerega si ta do konca vojne ni več opomogla. Izgubila je 250.000 vojakov, 100.000 jih je bilo v ujetništvu, izgubila je tretjino aktivnih častnikov, skoraj 450 topov ter ogromne količine orožja in materiala. Obenem je poraz zaostрил tudi nasprotja z Nemčijo, saj je avstrijsko vodstvo za poraz krivilo Nemce. Sklenjena fronta, ki je zdaj potekala od Bukovine do Kurskega zaliva, je bila dolga 1200 km. Začela se je pozicijska vojna, ki je bila v nasprotju s tisto na zahodu le začasna. Operacije ruske vojske so namreč ustvarile položaj, ki je nemški generalštab silil, da je težišče operacij prenesel na vzhodno fronto. Zato je ruska vojska že od decembra 1914 od zaveznikov Francije in Velike Britanije zahtevala razbremenilne napade (Kleindl 1989: 30).

Na balkanskem bojišču je avstro-ogrsko poveljstvo upalo, da bodo uspeli Srbijo in Črno Goro premagati, še preden bi v vojno dejavno vstopila Rusija in zato so že julija 1914 poslali na Balkan enote, ki so nato avgusta izvedle napad s ciljem prekoračiti Drino (Piekkalkiewicz 1996: 112). To jim ni uspelo, končno pa jih je decembra 1914 srbska vojska s protiofenzivo prisilila, da so se enote umaknile na začetne položaje za Drino in Savo. Tako so Srbi obenem preprečili vzpostavitev kopenske povezave s Turčijo, ki ji je že primanjkovalo streliva in orožja.⁸ Zaradi teh neuspehov je Nemčija izgubila upanje, da je Avstro-Ogrska sama sposobna rešiti probleme na Balkanu. Ti so z vstopom Turčije v vojno postali zelo pomembni in zato se je nemški generalštab odločil prevzeti vodilno vlogo tudi na balkanskem bojišču. Zaradi reorganizacije sil in velikih izgub

⁸ Ko je oktobra 1914 na strani centralnih sil v vojno vstopila Turčija, je tako sicer omogočila ločitev Rusije od oskrbovalnih poti zaveznikov po Sredozemskem morju, hkrati pa je sama postala logistični problem centralnih sil, saj je bil transport po Balkanu do konca vojne praktično nemogoč (Kleindl 1989: 29, 30).

na obeh straneh je sledila na balkanskem bojišču pozimi 1914/1915 prekinitev bojov za skoraj deset mesecev (Zelenika 1962: 651).

Slika 2: Zemljevid vzhodnega bojišča

Vir: Piekalkiewicz 1996: 97

3.2. STANJE OBOROŽENIH SIL VOJSKUJOČIH SE DRŽAV

3.2.1. Velika Britanija

Britanska vojska se je dobro organizirala. Že na začetku je velik priliv prostovoljcev zagotovil potrebno maso ljudi, tako da je bilo avgusta 1914 v vojaških enotah 230.000 in proti koncu leta že 1.100.000 ljudi. Poleg tega je bila oktobra 1914 na poti kanadska divizija, enote, ki so sodelovale pri napadu na Dardanele in Gallipoli so poslali iz Avstralije in Nove Zelandije, dve indijski diviziji sta se vključili v boj za Francijo, kontingenti iz Južnoafriške republike pa so sodelovali v bojih proti nemškim kolonijam v Afriki (Renouvin 1965: 228). Iz prostovoljcev je britanski generalštab formiral 5 armad s po 6 divizijami, zraven pa še 6 rezervnih divizij. Te enote so bile pripravljene za fronto v marcu (rezerva) oz. maju (redne enote). Januarja 1915 je imela Velika Britanija v Franciji 12 pehotnih divizij in 4 konjeniške divizije (skupno 286.000 ljudi), v maju je bilo na celini že 20 pehotnih divizij in v juliju 28 (Tomic 1973: 181). Orožja torej ni primanjkovalo, pa tudi prostovoljci so stalno prihajali in aprila 1915 je bilo angleških vojakov že 1.300.000. Edini problem je bil zagotoviti najprej osnovno vojaško urjenje, nato pa razvrstitev v enote in dokončno urjenje v velikih formacijah.

3.2.2. Francija

Francoska vojska je v začetku vojne utrpela največje izgube. Praktično sama je prenesla udarec velike nemške ofenzive in človeške izgube so bile tako velike, da konec leta 1914 ni mogla drugega, kot da le popolni svoje enote. Januarja 1915 je imela 49 aktivnih, 23 rezervnih in 11 teritorialnih pehotnih ter 10 konjeniških divizij. Sestavljalo jih je 2.500.000 vojakov in 54.600 oficirjev. V dopolnilnih centrih v zaledju je bilo še 200.000 vojakov in 3000 oficirjev (Tomic, 1973: 181). Novih enot ni mogla ustanavljati in v nadaljevanju spopadov je upravičeno računala na zavezniško pomoč.

Težave so bile tudi z orožjem, zlasti s topništvom, saj je proizvodnja novih topov z začetkom vojne zastala. Lahka artilerija je že od začetka v bistvu delovala na rezervah: januarja 1915 je ostalo 250 topov, francoski generalštab pa bi jih za reorganizacijo in popolnitev enot potreboval 750 (Renouvin 1965: 227, 229). Še huje je bilo s težko artilerijo. Službe vojnega ministrstva so v prvih mesecih vojne enotam za bojevanje dale kar orožje z vojaških poligonov in topove za urjenje posadk. Šele proti koncu leta 1914 je stekla proizvodnja lahkih topov; ker pa vojaški tehniki in strategji še niso bili prepričani, da je težko topništvo tisto, ki zagotavlja zmago, so

prepolovili začetno proizvodnjo težkih topov – pomanjkanje streliva je oktobra oz. novembra 1914 začeta proizvodnja sicer ublažila, vendar je bila le-ta še vedno za četrtno nižja od potreb vojske.

3.2.3. Rusija

Ruska vojska je kljub velikim izgubam v vzhodni Prusiji in Galiciji v začetku leta 1915 poslala na fronto več enot, kot jih je imela v avgustu leta 1914 – enote iz notranjosti države (Turkestana in Sibirije) niso mogle biti dovolj hitro mobilizirane, da bi sodelovale že v prvih spopadih. Vendar je bilo to povečanje sil na začetku bolj navidezno. Kljub velikemu človeškemu potencialu je bilo popolnjevanje enot v bojih zelo težko. Primanjkovalo je izurjenih oficirjev in podoficirjev, zato se je podaljševalo urjenje vojakov (rekrutov) in kljub močnim enotam v notranjosti izgube v enotah na fronti niso bile pravočasno pokrite. Bolj zaskrbljujoče je bilo stanje orožja: zaloge izpred vojne so zadostovale le za prve tri mesece vojne, od novembra pa se je čutilo pomanjkanje (Renouvin 1965: 228, 230). Tovarne niso zmogle narediti dovolj orožja niti za rezervne enote, kaj šele za tiste na fronti. Primanjkovalo je pušk, nobena enota ni imela toliko mitraljezov, kot je bilo formacijsko predvideno in vsak mesec, ko je vojska naročila po milijon in pol kosov artilerijskega streliva, ga je prišlo le 360.000 kosov. Dodatna težava je bila v tem, da naj bi orožje, naročeno na Japonskem in v ZDA, prišlo šele čez več mesecev.

3.2.4. Nemčija

Ob mobilizaciji je imela nemška vojska okrog 3.800.000. ljudi, od katerih jih je v bojnih enotah sodelovalo 2.100.000. Tudi po prvih bojih je bila v stanju zapolniti vse svoje izgube in še formirati nove enote. Že v oktobru 1914 so poslali na fronto 5 novih korpusov in obenem začeli formirati 9 novih pehotnih divizij (Tomač 1973: 182). Te so bile pripravljene za operacije do 20. januarja 1915, že pred njimi (v začetku januarja) pa so odšli na fronto še 4 korpusi.

Nemška vojska je prva izmed vseh moč svojih enot povečala ne samo z ljudmi, pač pa zlasti z orožjem (torej s povečanjem ognjene moči svojih sil). Brez posebnega napora je naraščalo število enot težke artilerije, tako da so imeli Nemci 1914. leta 2000 topov, konec 1915. leta pa že 4000. Z lahko artilerijo je bilo nekoliko težje, vendar so z odprtjem novih tovarn kmalu dosegli mesečno proizvodnjo 400 topov (Renouvin 1965: 228, 229). Poleg tega so znatno povečali število svojih topov z zaplenjenim orožjem v belgijskih in francoskih trdnjavah.

3.2.5. Avstro-Ogrska

Avstro-Ogrska je boje nadaljevala z velikimi težavami. Decembra 1914 je bilo število padlih, ranjenih, bolnih, pogrešanih ali ujetih avstro-ogrskih vojakov 1.268.696. Od tega jih je 270.000 padlo na balkanskem bojišču, kjer je Avstro-ogrška sicer računala na hitro zmago. Na vzhodni fronti je tako konec leta ostalo le 270.800. vojakov, 51.000 v Przemyslu in še 16.000 v Krakovu (Tomic 1973: 182). Največji problem je bilo pomanjkanje oficirskega kadra, kar je, tako kot v Rusiji, pomenilo podaljševanje učnega obdobja za nove nabornike in tako počasnejše popolnjevanje enot na fronti.

Avstro-Ogrska je imela dobro metalurško proizvodnjo in je obvladala krizo v količini orožja, streliva in opreme, ki jo je (kot druge države) zajela nekje v oktobru 1914. Na fronto je lahko poslala 641 artilerijskih baterij, to je kar 170 več kot na začetku vojne (Renouvin, 1965: 229).

3.3. EKONOMSKI POLOŽAJ VOJSKUJOČIH SE DRŽAV⁹

V prvih tednih vojne se je mirnodobno gospodarstvo v vpletenih državah praktično popolnoma ustavilo. Mobilizacija je ohromila industrijsko in poljedelsko proizvodnjo, vojaški transporti pa civilni in blagovni železniški promet. Države so pričakovale kratko vojno in računale na preživetje na podlagi svojih zalog, vojska pa se je vedla, kot da ima v svojih skladiščih neizčrpne zaloge. Ko sta že septembra 1914 obe strani izčrpali večino svojih zalog in je oktobra prišlo še do krize v orožju in vojaški opremi, je državna industrija to dočakala popolnoma nepripravljena (Renouvin 1965: 231). V ekonomski mobilizaciji so bile zmogljivosti nasprotnikov neizenačene. V izraziti prednosti sta bili Velika Britanija in Francija (antantne sile), ki jima zaradi premoči angleške mornarice na vseh svetovnih morjih in neomejenih možnosti trgovanja ni bilo potrebno živeti na račun domačih surovin.

3.3.1. Velika Britanija

Kot država, ki se ni bojevala na svojem ozemlju in na začetku vojne še ni prispevala večjih količin vojakov, je Velika Britanija tako lahko ohranila vsa svoja proizvodna sredstva in delovno silo, torej se v ekonomskem smislu začetek vojne sploh ni poznal. Tudi, ko je oktobra 1914 prišlo do krize z

⁹ Obstajajo teoretske smeri, ki glavni vzrok za začetek vojn vidijo zlasti v ekonomskih interesih. Obstaja npr. mnenje, da ko določeni vplivni industrijalci pričakujejo dobiček od vojne, so z močjo svojega kapitala zmožni vplivati na odločitve svojih vlad, da se podajo v vojno. Tako naj bi tudi za 1. svetovno vojno veljalo, da so jo povzročila sicer imperialna nasprotja, ki pa so v osnovi izhajala iz ekonomskih pritiskov (Joll 1989: 124). Če se s takšnimi teorijami strinjamo ali ne, je dejstvo, da je ekonomski faktor eden najpomembnejših v mednarodnih odnosih in ga torej ne smemo zanemariti tudi kot enega ključnih dejavnikov med samim potekom vojne.

orožjem, ni še nihče pomišljal, da bi organizirali vojaško proizvodnjo pod nadzorom države. Ustanovili so Vojni urad (War Office) – neke vrste združeno službo, pristojno za proizvodnjo – in poenostavili nekatere administrativne postopke. Sicer pa sta trg še vedno uravnavala "ponudba in povpraševanje", država se ni vmešavala v poslovanje in gospodarstvo je videlo le večje možnosti zaslужka na svetovnih trgih spričo nemoči drugih konkurentov (Renouvin 1965: 239). Šele v letu 1915 je finančni minister MacKenn uvedel carino na uvoz luksuznih izdelkov, medtem ko je država šele maja 1915 začela počasi prevzemati kontrolo nad vojaško proizvodnjo, sama razdeljevati surovine in odrejati količino proizvodnje.

3.3.2. Francija

V Franciji se je ekonomska mobilizacija začela v oktobru 1914. Vprašanja oskrbovanja civilnega prebivalstva se v prvih mesecih vojne sploh ni postavljalo, kljub temu da se je zaradi pomanjkanja delovne sile obdelovalna površina žita zmanjšala za 500.000 hektarov, zaradi sovražnikovega vpada v severno Francijo pa se je za 20 % zmanjšala tudi proizvodnja žita. Uvoz je zaenkrat še lahko pokrival izpad domače proizvodnje.

Položaj vojaške industrije je bil, nasprotno, zelo težak. Vojno ministrstvo je presenetila nenadna potreba vojske po opremi in na hitro je bilo potrebno ustanoviti službo za nadzor proizvodnje. Posebno zagon metalurške proizvodnje je naletel na probleme z gorivom (avgusta 1914 je bil zavzet "severni rudarski bazen") in pomanjkanje specializirane delovne sile, ki je bila na fronti (Renouvin 1965: 238). Država je prevzela nadzor nad uvozom premoga, vojno ministrstvo pa je moralo odložiti mobilizacijo metalurških delavcev in strokovnjakov ter starejših ljudi.

3.3.3. Rusija

Položaj v Rusiji je bil drugačen. Prevlada zaveznikov na morjih ji ni koristila, saj je bila tako kot centralne sile odrezana od sveta. Na svojem ozemlju je imela sicer velika nahajališča surovin – premog v Donjecu in na Poljskem, zaloge železa, bakra in platine na Uralu in nafto v Bakuju, vendar je bil kljub velikemu napredku metalurgije in proizvodnje tekstila razvoj industrije še vedno nezadosten. Že v mirnodobnem času je domača proizvodnja dosegala komaj tretjino uvoza, kemijske industrije praktično ni bilo, stroji so prihajali iz tujine, prav tako tehniki in inženirji (največ ravno iz Nemčije). Poleg tega so bile problem velike razdalje in slabe komunikacije ter nezadostna transportna sredstva (Renouvin 1965: 239). V vojni je bila še posebej ogrožena metalurška proizvodnja: nasprotnik je napadal nahajališča premoga in železa na poljski meji, Nemci pa niso več pošiljali strojev. Rusija je zaradi takšnega položaja morala računati na zavezniško

pomoč. Vendar je bil transport vojaškega materiala težak: Baltsko morje je bilo blokirano od prvega dne vojne naprej, obale Belega morja in Severnega ledenega morja so bile prevozne le kratek čas v letu, poleg tega so bile le-te z notranjostjo povezane le preko ene železnice (Moskva-Arhangelsk), pot skozi Dardanele in Bospor pa se je zaprla 6 mesecev po začetku vojne, ko je na strani centralnih sil v vojno vstopila Turčija. Možnost bi bil še transport preko nevtralne Švedske, vendar tega vlada v Stockholmu ni dovolila (Renouvin 1965: 240).

3.3.4. Nemčija in Avstro-Ogrska

Kot kontinentalni deželi z zelo razvito industrijo sta se Nemčija in Avstro-Ogrska upravičeno najbolj bali posledic zavezniške (predvsem britanske) blokade na morju, s čimer jima je bilo preprečeno oz. zelo otežkočeno pridobivanje potrebnih surovin in zalog hrane, ki sta jih uvažali. Nekaj stvari je bilo možno dobiti preko nevtralnih držav, nafto iz Romunije, problem pa je bil kako priti do žita za kruh, kavčuka in bakra. Nemško ministrstvo za trgovino je že od leta 1913 razmišljalo o takih razmerah in o ukrepih. Tako je 15. avgusta 1914 nemška vlada ustanovila Urad za vojaške surovine, ki je imel nalogo priskrbeti surovine za vojaško proizvodnjo, jih razdeliti med proizvajalce in obenem skrbeti za zaloge. 5. novembra 1914 so z istim namenom ustanovili Urad za krompir in 25. novembra še Urad za žito. Obenem se je reorganizirala industrija – združili so se proizvajalci istih proizvodov – da bi lahko zadovoljila potrebe vojske (Renouvin 1965: 237).

Tudi v Avstro-Ogrski je industrija (glede na Veliko Britanijo in Francijo) dokaj hitro prešla na vojni način proizvodnje, celotna ekonomska situacija pa je bila veliko slabša kot v Nemčiji. Avstro-Ogrska je pretrpela v začetku namreč veliko večje izgube, primanjkovalo je delovne sile in obetala se ji je vojna kar na treh frontah (leta 1915 se je odprla fronta z Italijo). V začetku leta 1915 kljub vsemu v nobeni od obeh držav ekonomski položaj še ni bil kritičen, pomanjkanja še ni bilo čutiti, poraba krompirja in mesa je bila še neomejena. Vendar je bilo vsem jasno, da bo ob morebitnem daljšanju spopadov kriza nastopila dokaj hitro.

3.4. ZAKAJ NA GALLIPOLI ?

3.4.1. Vojaško-politično stanje konec leta 1914

Konec leta 1914 se je na zahodnem in balkanskem bojišču vzpostavilo ravnotežje moči, ruski pritisk na Vzhodni fronti (razen v Karpatih) pa je bil ustavljen (Kleindell 1989: 31). Nemčija je že 18. novembra 1914 dala prednost obračunu z Rusijo in za leto 1915 je imel nemški generalštab pred seboj eno samo idejo – dokončno ofenzivo proti Rusiji (Renouvin 1965: 246). Zavezniki so zato

menili, da bo spricho oslabljenih nemških enot na zahodni fronti možno izvesti preboj, vendar je po nekaj začetnih poizkusih postalo jasno, da so se Nemci predobro utrdili. Ekonomska blokada, ki jo je na morju izvajala Velika Britanija, je kljub nemškemu podmorniškem bojevanju postajala vse učinkovitejša, medtem ko so antantne sile (razen Rusije, ki je nujno potrebovala pomoč) lahko prosto trgovale.

ZDA so ohranjale držo, ki jo je 19. avgusta 1914 v svojem govoru napovedal predsednik Wilson (Snyder 1958: 109): "ZDA morajo biti v teh težkih dneh, ko bodo na preizkušnji človeške duše, nevtralne tako v dejanjih kot v govorjenju". Predsednik Wilson se je zavzemal za striktno nevtralnost, ki naj bi ameriškemu narodu prinesla moralno avtoriteto, da bi lahko ponudila svoje posredovanje. ZDA so se videle kot država, ki bi, ko bi se evropske države spametovale, svetu prinesla mir.

Na političnem prizorišču se je takrat dejavneje pojavila Bolgarija. Kot državo z največjo vojsko na Balkanu sta si jo seveda želeli pridobiti obe strani (antanta in centralne sile). Bolgarska vlada je po drugi strani želela v prvi vrsti zadostiti svojim ozemeljskim težnjam po Dobrudži (v Romuniji), Seresu in Kavalu (v Grčiji) ter precejšnjem delu Makedonije (takrat v Srbiji), ki jih je izgubila leta 1913 z Bukareštanskim mirom (Renouvin 1965: 262). Ker ji ni mogla obljubiti takih ozemeljskih pridobitev, je bila britanska vlada mnenja, da bo odločitev Bolgarije o vstopu v vojno odvisna zlasti od razvoja dogodkov na bojiščih (Avramovski 1985: 63).

3.4.2. Strateška tehtanja

Britanski vojni minister Lloyd George je konec leta 1914 predlagal, da se preboj poskuša doseči na nekem novem bojišču. Mnenja o tem, kaj storiti, so bila deljena in debata na zavezniški strani je potekala med t.i. "zahodnjaki" in "vzhodnjaki". "Zahodnjaki" so se zavzemali za to, da bi fronta v Franciji ostala prioriteta ali, kot je predlagal prvi lord mornarice John Arbuthnot Fisher, da bi poskušali preko Danske izvesti desant na severne obale Nemčije (Holmes 1999: 50). Medtem je 30. decembra 1914 glavni poveljnik ruskih sil knez Nikolaj Nikolajevič zaveznikom predlagal, naj izvedejo pomorsko vojaško operacijo proti Turkom. Tako sta se "vzhodnjakom" ponudili dve zamisli: ofenziva proti Turčiji (da bi dokončno premagali vsaj enega nasprotnika in odprli Dardanele ter

Slika 3: Winston S. Churchill

Vir: Steel in Hart 2002

Bospor) ali napad na Avstro-Ogrsko, na njeni šibkejši, južnejši strani (po Balkanu navzgor), v dogovoru s srbsko vojsko (Tomic 1973: 186). Ko so pobudo v načrtovanju začeli prevzemati Britanci, je hitro postalo jasno, da bo najverjetneje to res pomorska operacija. V začetku januarja 1915 je Churchill prvič predlagal načrt za operacijo proti Dardanelam, s katero naj bi dosegli pomembne cilje tako na strateškem, diplomatskem in političnem kot tudi ekonomskem področju (Renouvin 1965: 249). Francoska vlada se je strinjala in ponudila pomoč s svojimi ladjami, ki bi se bojevale pod britanskim poveljstvom.¹⁰

Za večino članov britanskega Vojnega sveta je napad na Dardanele¹¹ pomenil najprimernejši načrt za premostitev krize na zahodnem bojišču in pomoč Rusiji. Ko bi bili obe ožini (Dardanele in Bospor) osvojeni, bi ju odprli za pomorski promet; rusko vojsko bi lahko oskrbovali z orožjem in strelivom, obenem pa bi ji omogočili izvažati njeno žito (Renouvin 1965: 249). Poleg tega je bilo mišljeno, da bi se (ko bi prevzela nadzor nad Marmarskim morjem) britanska mornarica povezala z rusko v Črnem morju in bi nato skupaj po Donavi vpadli v osrčje Avstro-Ogrske. Tak uspeh bi nedvomno vplival tudi na Bolgarijo, da bi se pridružila antanti, kar bi pomenilo konec turškega bojevanja, saj bi Turčijo odrezali od oskrbovanja centralnih sil (Avramovski 1989: 63). Vsi ti uspehi pa naj bi na koncu prepričali tudi Romunijo, Grčijo, Bolgarijo in Srbijo, da bi se na Balkanskem polotoku povezale v zvezo proti Avstro-Ogrski, kar je bil strateški cilj Velike Britanije od začetka vojne. Na koncu ne smemo zanemariti še ozemeljskih pridobitev, ki so se mnogim državam obetale ob uspešno izvedenem načrtu. Ob porazu Turčije bi Rusija dobila vzhodno provinco Armenije in glavno mesto Istanbul, ki ji ga je že leta 1908 na tajnih pogovorih obljubila Velika Britanija. Grčija, ki bi se na račun Rusije odrekla Istanbulu, bi dobila Smyrno, zahodno armensko provinco z večinskim grškim prebivalstvom. Italija, če bi se pridružila Antanti, bi dobila južno anatolsko provinco Adano. Francija, ki bi sodelovala tudi s svojimi vojaškimi ladjami, bi dobila turško provinco Sirijo z Libanonom. Bolgarija, če bi se pridružila Antanti, bi v zameno smela obdržati pristanišče Dedeagatch v Egejskem morju, ki ga je sicer leto poprej odvzela Turčiji. Poleg tega bi Grčija, Romunija in Bolgarija lahko dobile še kakšno pristanišče v Marmarskem morju (Gilbert 1994: 137).

Na napad na Dardanele je bilo očitno vezanih veliko pričakovanj držav in še več ozemeljskih sprememb, ki so se obetale. Zato lahko razumemo stavek takratnega premiera Velike Britanije

¹⁰ Velika Britanija je popolnoma zaupala v premoč svoje mornarice; veljal naj bi celo rek, da je admiral, ki poveljuje angleški mornarici edini človek, ki lahko v enem popoldnevu dobi vojno (Offer 1989:402). Ta prepričanost v absolutno nadvlado Velike Britanije na morju je angleško mornarico "drago stala"ravno pri Dardanelah.

¹¹ Dardanele so 65 km dolg preliv, ki povezuje Egejsko in Marmarsko morje. Na začetku (med rtoma Helles in Kum Kale) je širok 3 km, nato se razširi na 6,5 km in se pri rtu Kefez zopet skrči na 3 km. Med rtoma Čanak in Kilid Bahr je širina zaliva borih 1000 m. Zadnji del pred Marmarskim morjem je povprečno širok 6,5 km, preliv pa je po vsej dolžini dovolj globok tudi za večje ladje (Kos 1994: 24).

Arthurja Balfourja, ko je britanska vlada 23. januarja 1915 sprejela načrt o napadu (Renouvin 1965: 249): "Težko si je zamisliti operacijo, ki bi vlivala več upanja".

Slika 4: Zemljevid Balkana in Male Azije

Vir: Gilbert 1994b

4. OPERACIJA "GALLIPOLI"

4.1. POMORSKI NAPAD NA DARDANELE

Mornariška operacija pri Dardanelah, kot pravi Piekalkiewicz (1996: 267), pomeni prvo fazo velike izkrcevalne operacije na Gallipoliju. Z današnjega zgodovinskega zornega kota to morda res izgleda tako, vendar (kot bo vidno v nadaljevanju) takrat britanska vlada in vojaški strategji še niso računali na pomorski desant takšnih razsežnosti.

28. januarja 1915 je britanski generalštab končal izdelavo in potrdil načrt. Napad je bil razčlenjen v štiri faze, ki so v osnovi pomenile uničenje utrdb na samem vhodu v ožino, nato utrdb v najožjem delu (na prehodu) in seveda čiščenje min na začetku in v sredini ožine (Tomic 1973; 217). Britanska vojska je predvidevala, da bi bilo za tako operacijo potrebnih 8 ladij (od katerih bi jih 6 lahko izgubili), še nadaljnjih 8 pa bi bilo potrebnih, da bi v Marmarskem oz. Črnem morju uničile nemški bojni ladji *Goeben* in *Breslau*, ki sta zaveznikom vse od začetka vojne povzročali težave najprej v Sredozemlju in tedaj ruski mornarici v Črnem morju. Poveljstvo nad ladjevjem (tudi francoskimi ladjami) je dobil viceadmiral Sackville Carden, njegova desna roka pa je postal viceadmiral John De Robeck. Potem, ko so prve ladje že odplule proti ožini, je Vojni svet na pobudo obrambnega ministra feldmaršala Lorda Horatia H. Kitchenerja odobril še do 150.000 mož pehotne podpore, ki bi po potrebi lahko pomagali pri zavzetju topov na kopnem (www.user.online.be/~snelders/history/his2_2.htm, 18.2.2003).

Seveda so na možen napad na ožino računali tudi Turki in še posebno Nemci. Že vse od 8. avgusta 1914, ko je Turčija nemškima bojnim ladjama *Goeben* in *Breslau* dovolila prehod skozi Dardanele ter njun pristane v Istanbulu, so nemški vojaki in inženirji pomagali turški vojski pri utrjevanju obale ob Dardanelah. Utrdbe turške vojske namreč niso bile kos sodobni artileriji in jih je bilo potrebno dodatno utrditi, zunanje postojanke so imele na voljo le 20 topov od 150 mm do 280 mm (večinoma starih in s kratkim dosegom), v zaledju obrambne linije pa je bilo še vsega 78 različnih topov kalibra 150 mm. Streliva je resno primanjkovalo že v mirnem času in Nemci niso verjeli, da bi obramba lahko zdržala nalet antantnih ladij. Zato so pospešeno dovažali novejša orožja, strelivo in mine iz Bosforja, Smyrne in Trapezunta (Tomic 1973: 218).

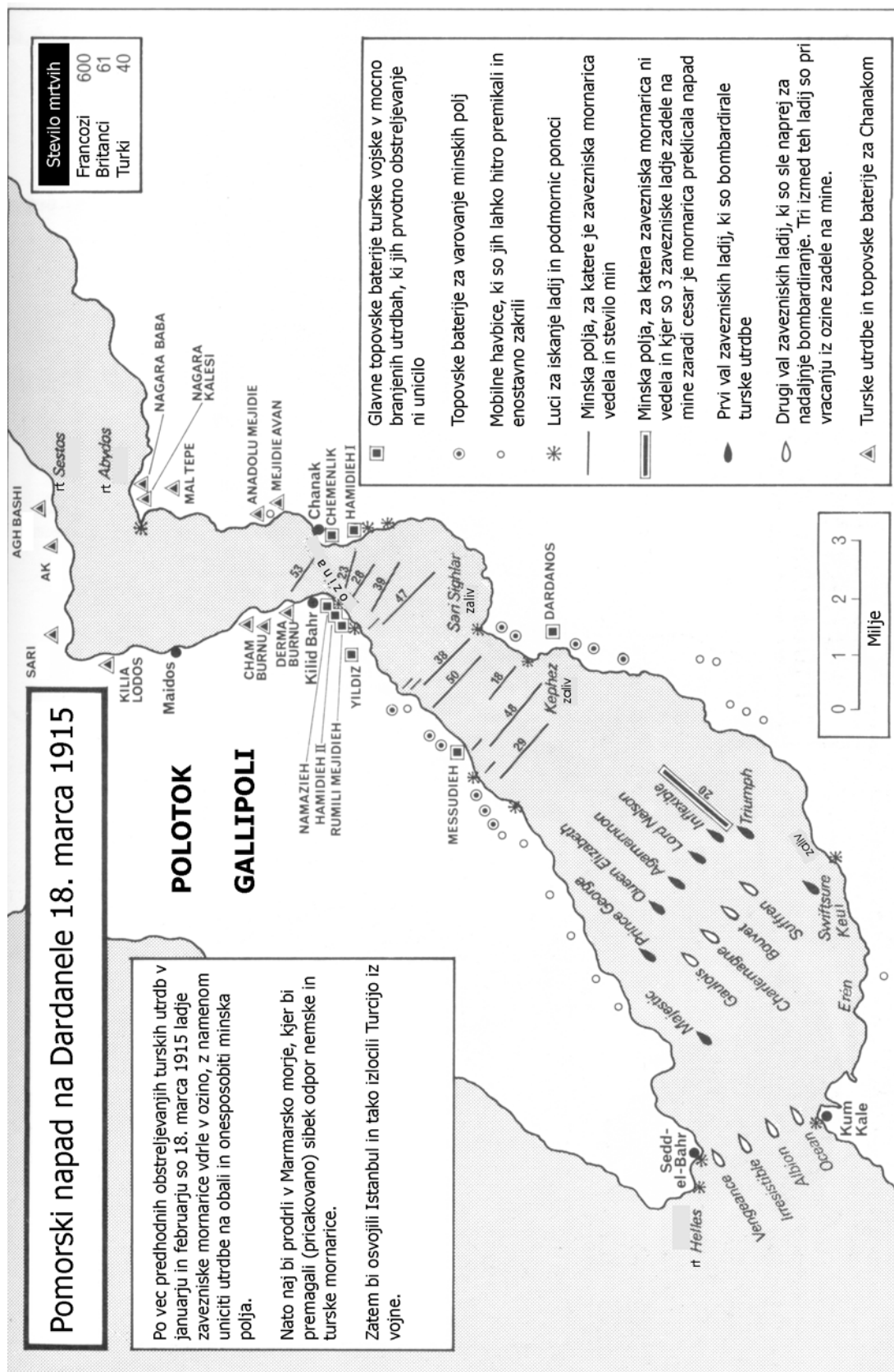
19. februarja 1915 se je začel **prvi napad** zavezniške mornarice. Cardenova flota je bila sestavljena iz 18 težkih bojnih ladij (4 francoske in poleg ostalih najnovejši britanski bojni ladji *Queen Elizabeth* in *Inflexible*), 5 lahkih križark, 22 rušilcev (6 francoskih), 9 podmornic (4 francoske) in

več manjših ladij¹² (Tomas 1973: 218). Najprej se je ob 10.00^h začelo obstreljevanje zunanjih utrdb z velike razdalje, na katerega turška vojska sploh ni odgovarjala, saj so imeli njeni topovi premalo dometa. Ob 14.00^h so se ladje razporedile na nove položaje okrog 6.000 m od obale in obstreljevanje se je nadaljevalo do 16.45^h, ko so se tri ladje približale obali. Takrat šele so nanje streljali tudi z obale, vendar niso povzročili nobene škode. Prav tako zaradi prahu, ki je prekrival utrdbe, ni bilo mogoče oceniti škode, ki jo je napravilo zavezniško bombardiranje. Ker se je dan bližal koncu, je admiral Carden ukazal prekinitev operacij za tisti dan. Slabo vreme je nato preprečevalo nadaljnje napade vse do 25. februarja, ko so se topovi zopet oglasili. Tokrat so bili bolj natančni in ob njihovi podpori se je izkrcala pehota, ki je do konca uničila zapuščene topovske postojanke z opremo na rtih Helles in Kum Kale (Bennett 1968: 29). Nato so poslali v ožino nekaj minolovcev, vendar niti po prevoženih 6 kilometrih niso naleteli na nobeno mino. Tako so bile do 1. marca premagane zunanje utrdbe in celotna flota je vplula v ožino. 2. in 3. marca se je začelo bombardiranje notranjih utrdb, ki se je nadaljevalo še 5., 7. in 8. marca. Tokrat je turška vojska vseskozi odgovarjala na obstreljevanje in zlasti z mobilnimi havbicami onemogočala očiščenje minskih polj in ocenitev škode na obali. Obenem se je turška pehota reorganizirala, prispele so okrepitve iz notranjosti, in ko so se angleški marinci ponovno poskušali izkrcati, so jim to preprečili. 10. marca je Carden sporočil v London, da je napad spodletel, Churchill in Fisher pa sta mu odgovorila naj nujno napade z vso silo. Carden je popustil in določil 17. marec, nov datum za veliki napad – kljub temu, če mine ne bi bile odstranjene (www.user.online.be/~snelders/history/his3_1.htm, 18.2.2003). Medtem so se poskusi čiščenja min nadaljevali, vsakodnevno so tudi obstreljevali utrdbe, vendar napredka ni bilo. 13. marca je proti Dardanelam iz Londona odšel general Sir Ian Hamilton, z navodili naj opazuje situacijo in počaka, če bo mornarici potrebna pomoč kopenske vojske. Vmes je admiral Carden doživel živčni zlom, odstopil z mesta poveljnika in Churchill ga je 15. marca zamenjal z viceadmiralom De Robeckom.

Drugi napad se je pod novim poveljnikom začel en dan kasneje, kot je bilo določeno, torej 18. marca. Ob 10.30^h je flota, razdeljena v tri zaporedne vrste (z najmočnejšimi ladjami v ospredju), vplula v ožji del preliva. Ob 11.00^h je prva vrsta zavzela položaje 8 milj od najožjega dela in ob 11.25^h se je začelo bombardiranje notranjih utrdb Kilid Bahra, Chanaka in ostalih manjših položajev. Zaradi učinkovitega obstreljevanja je De Robeck ob 12.00^h drugi vrsti (francoske ladje pod poveljstvom admirala Guepratteja) ukazal naj vpluje v ožino in pomaga uničiti manjše in premične havbice (www.user.online.be/~snelders/history/his3_2.htm, 18.2.2003). Kljub stalnemu

¹² Ne glede na število ladij, je potrebno povedati, da so bile le tri ladje novejše (*Queen Elizabeth*, *Inflexible* in *Irresistible*), vse ostale pa so bile večinoma stare ali že odslužene bojne ladje. Tako Angleži kot Francozi za tako tvegano nalogo niso hoteli žrtvovati najboljših ladij. Minoiskalci so bile celo predelane ribiške ladje (www.geocities.com/Broadway/Alley/5443/gall.htm, 18.2.2003).

Slika 5: Zemljevid Dardanel in napada 18. marca 1915

Vir: Gilbert 1994b

turškemu obstreljevanju zavezniške ladje niso utrpele večje škode in tako je vplula že tretja vrsta (najstarejše preddreadnoughtske ladje) šestih angleških ladij. Turški obrambi je medtem že močno primanjkovalo streliva in čutila je posledice tokrat veliko bolj natančnega zavezniškega obstreljevanja. Nato je ob 13.54^h prišlo do prve katastrofe, ko je francoska ladja *Bouvet* na svoji poti nazaj v zaliv Eren Keui zadela na mino¹³ in se v dveh minutah potopila; umrlo je 650 članov posadke. Kljub temu so ostale ladje nadaljevale z bombardiranjem in končno toliko utišale turške topove, da je De Robeck ob 16.00^h ukazal svojim minolovcem, naj gredo naprej in odprejo prehod skozi minsko polje pri zalivu Kephez, da bi lahko ostale ladje dokončno uničile utrdbe iz bližine (Bennett 1968: 30). Vendar so se minolovci umaknili takoj, ko jih je začelo obstreljevati turško lahko topništvo. Ob 16.11^h je na mino zadela ladja *Inflexible*, štiri minute kasneje pa je *Irresistible* sporočila, da jo je zadel torpedo. Ostale ladje so šle na pomoč brodolomcem in ob 17.00^h je De Robeck oznanil preklic akcije.¹⁴ Ob umiku je ob 18.05^h nato na mino naletela še ladja *Ocean* – potonila je 4 ure kasneje.

Kot je De Robeck povedal kasneje, je tedaj spoznal, da so glavna ovira za zavezniško mornarico mine. Zato se je odločil, da bo počakal na 5 ladij, ki so izplule iz Velike Britanije, in tako reorganiziral ter povečal učinek minolovcev. 19. marca zato ni prišlo do ponovnega napada in general Hamilton je takrat sporočil Kitchenerju, da meni, da je uspeh mogoč le ob skupni operaciji mornarice in kopenske vojske (www.user.online.be/~snelders/history/his3_3.htm, 18.2.2003). Britanski Vojni svet je sicer že od priznanja poraza admirala Cardena 15. marca razmišljal o uporabi večjih kopenskih enot, vendar je bil Churchillov vpliv takrat še premočan. Po katastrofah, ki so jih povzročile mine 18. marca in ob vplutju nemških podmornic v okolico Dardanel, je svoje popolno nasprotovanje za nadaljnje izpostavljanje novih ladij izrazil lord Fisher (Herzfeld 1968: 83). Kmalu za njim pa je tudi lord Kitchener izjavil: "Uporaba ekspedicijskega korpusa je edino sredstvo, da se ohrani naš prestiž na Bližnjem vzhodu!" (Renouvin 1965: 250). Počasi je postalo De Robecku jasno, kakšne so razmere v Londonu in do 22. marca je bil tudi sam "prepričan, da preboja ni mogoče doseči brez podpore kopenske vojske" (Bennett 1968: 31). To je pomenilo konec samostojnega poskusa mornarice, da bi z ladjami zavzela ožino. Najprej je bilo nujno potrebno osvojiti osrednje vrhove polotoka Gallipoli, s tem prevzeti nadzor nad obalo in tako omogočiti prehod ladjam skozi Dardanele. 22. marca 1915 so se na vojaški ladji *Queen Elizabeth* sestali

¹³ Vsi so sprva mislili, da je ladjo zadela granata ali torpedo, saj je *Bouvet* plula v vodah, kjer naj ne bi bilo min.

¹⁴ De Robeck je ustavil akcijo, ker je bil prepričan, da ladje zadevajo na mine, ki jih je turška vojska spustila v vodo, da bi jih nenačrtno nosil tok, oziroma zaradi torpedov, ki naj bi jih streljali s kopnega. V resnici je šlo za splet nesrečnih naključij, saj so ladje po nesreči zašle na minsko polje, ki ga je na novo postavila neka manjša turška ladja (*Nusret*), po tem ko so to območje Britanci enkrat že očistili min (www.user.online.be/~snelders/history/his3_3.htm, 18.2.2003).

predstavniki mornarice (viceadmiral John de Robeck in admiral Commodore Roger Keyes) ter predstavniki kopenske vojske (general Sir Ian Hamilton in generalporočnik Sir William Birdwood - poveljnik korpusa ANZAC¹⁵). Sporazumeli so se, da bi bilo akcijo potrebno nadaljevati kot kopensko operacijo na Gallipoliju. General Hamilton je izjavil, da za pripravo napada potrebuje čas do 14. aprila – sklep je, sicer z nenaklonjenostjo, 27. marca 1915 v Londonu potrdil tudi Churchill in Vojni svet (Steel in Hart 2002: 29). Zaradi nepričakovanih težav in zastoja pri organizaciji čet je Hamilton sam nato spremenil datum napada in kot končni dan za desant zavezniških enot postavil 25. april 1915.

Slika 6: General Sir Ian Hamilton (levo) in viceadmiral John de Robeck (desno)

Vir: Steel in Hart 2002

4.2. PRVO IZKRCANJE KOPENSKIH ENOT NA GALLIPOLI

Marca in aprila so zavezniki zbirali svoje čete in zaloge v vzhodnem Sredozemlju. Hamiltonu kot poveljniku vseh zavezniških sil za Gallipoli je bilo skupno na voljo okrog 80.000 vojakov iz naslednjih enot: 29. britanska divizija (18.000), britanska mornariška divizija (10.000), vojaški korpus Avstralije in Nove Zelandije ANZAC (35.000) in francoska ekspedicijska divizija (17.000). Osnovni načrt je predvideval dve istočasni izkrcanji. Glavno naj bi bilo izkrcanje največjih enot na rtu Helles, ki bi ga izvedla 29. britanska divizija s pomočjo nekaj francoskih enot; glede na to, da rt z vseh strani obdaja morje, bi desant lahko z ognjeno podporo krile ladje. Drugi (manjši) desant bi pri rtu Gaba Tepe izvedli vojaki korpusa ANZAC (Steel in Hart 2002: 31). Na ta način naj bi zmedli turško vojsko in jo prisilili v to, da bi prepolovila svoje sile, saj bi morala prestrezati dva napada. Poleg tega naj bi izvedli še dva navidezna desanta, ki bi služila zgolj za prikritje pravih smeri napada. V nadaljevanju naj bi enote z rta Helles z vso silo prodrle v notranjost polotoka, se na sredini združile z enotami iz odseka Anzac (ki bi prodrle iz strani) in nato bi s skupnimi močmi

¹⁵ Kratica pomeni *Australian and New Zealand Army Corps* (Avstralski in novozelandski korpus kopenske vojske) in označuje vojake, ki so prišli iz omenjenih držav.

premagali še preostale turške enote (Tomic 1973: 221). Vse te priprave seveda – kljub zapovedani strogi tajnosti – niso ostale neopažene. Paša Enver je 24. marca poveljstvo nad novoustanovljeno 5. turško vojsko v Dardanelah predal nemškemu poveljniku, maršalu Ottu Limanu von Sandersu. Ta je takoj poslal t. i. delovne bataljone (sestavljene iz Grkov, Armencev in Židov v Turčiji), da so utrjevali obrambne položaje na polotoku. Poleg tega je pri pripravah turški vojski pomagalo in svetovalo okrog 500 nemških častnikov ter vojakov, in ker so zavezniki odlašali z napadom, so ti lahko vmes s Turki (z dodatno divizijo iz Istanbula) organizirali sile za obrambo, ki so obsegale 84.000 mož (Gilbert 1994a: 140).

Slika 7: Maršal Otto Liman von Sanders

Vir: Steel in Hart 2002

4.2.1. Odsek Anzac

25. aprila 1915 ob 2.00 uri zjutraj so se bojne ladje *Queen Elizabeth*, *Prince of Wales* in *London* srečale na prej dogovorjenem položaju pri rtu Gaba Tepe. Prvih 1.500 mož se je vkrcalo v desantne čolne, ki so jih odpeljali do 3.000 m od obale. To so bili so avstralski in novozelandski vojaki, določeni, da se izkrcajo na "**Z obali**". Ob 4.00^h so jih do 100 m od obale potegnili parni vlačilci, preostanek poti pa so morali preveslati. Vojaki so stopili na kopno malo pred zoro in bili nemalo presenečeni zaradi zelo šibkega turškega odpora (Gilbert 1994a: 146); kmalu je postalo jasno, kaj je vzrok – enote so se izkrcale na napačnem mestu, in sicer kar 2 km severno od Gaba Tepeja, v majhnem zalivu južno od rta Ari Burnu.¹⁶ Tako so se namesto na položni plaži vojaki znašli pred skalnatim obrežjem, prepredenim z ostrimi grebeni in nešteti prehodi med skalami. Kljub temu so takoj odločno napadli in šibke turške enote najbližje obali so se hitro umaknile. Zaradi narave terena je upadla tudi udarna moč napadalcev, saj so enote takoj po izkrcanju razpadle, ko so vojaki poskušali v majhnih skupinah napredovati po labirintu prehodov naprej po pobočju. Medtem so stalno dovažali nove in nove enote, ki so bile brez navodil kam naprej in po nekaj urah je bila zmeda na obali popolna. Le nekaj manjšim enotam napadalcev je uspelo priti skoraj do vrha 300 m

¹⁶ Ta zaliv je nato postal znan kot "zaliv Anzac" (Anzac Cove), po katerem so nato poimenovali kar celoten odsek, kjer so se borili vojaki iz Avstralije in Nove Zelandije.

visokega hriba Chunuk Bair, kjer je bila utrjena turška vojska, in ki je bil izbran za osnovni cilj prvega dneva napada (www.user.online.be/~snelders/history/his4_2.htm, 18.2.2003).

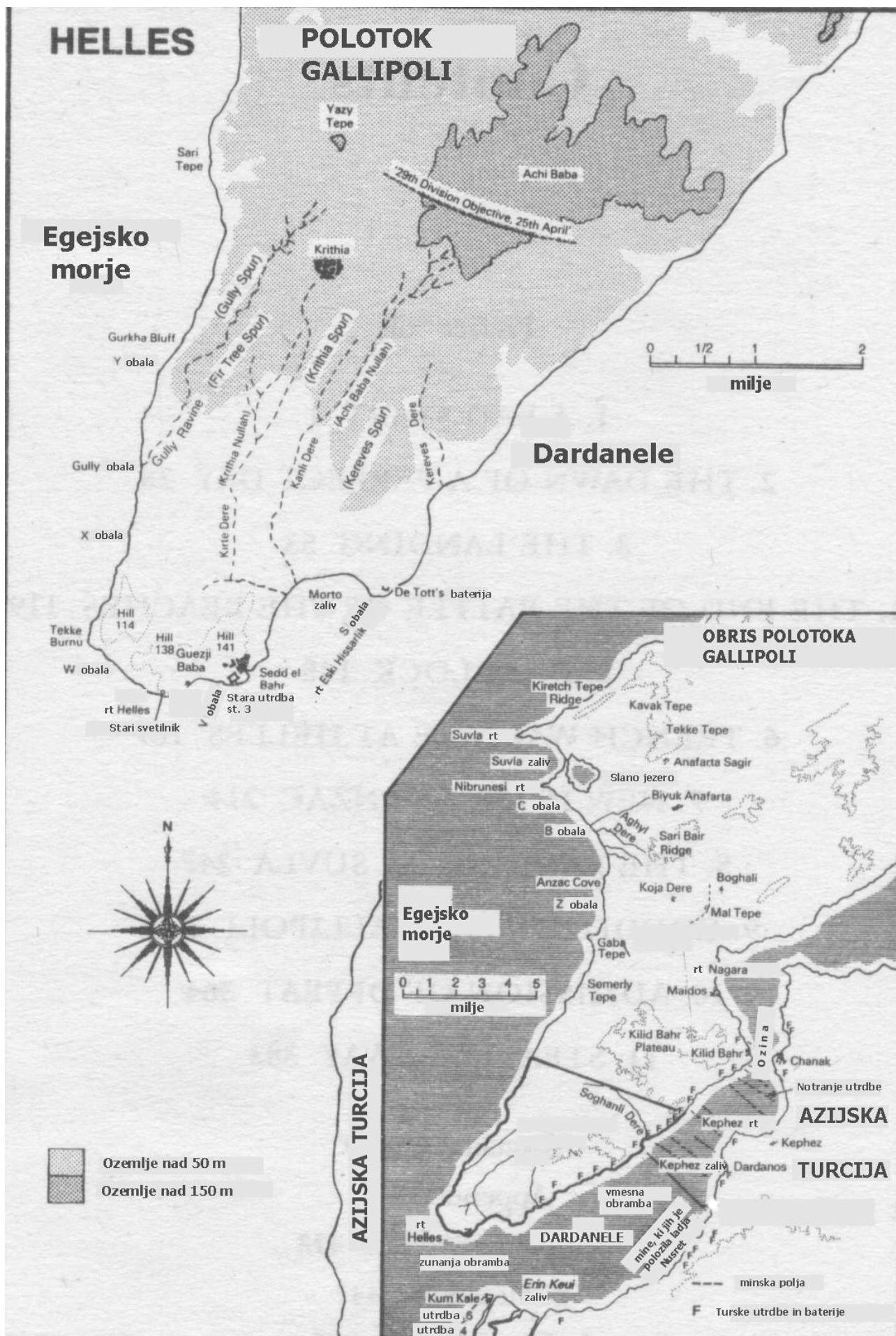
Hkrati lahko rečemo, da kolikor večja je postajala zmeda med zavezniki, toliko bolje so se počasi organizirali turški vojaki: največ zaslug za to je imel turški poveljnik Mustafa Kemal, ki je uspel formirati bežeče enote s Chunuk Baira, ko jim je zmanjkalo streliva. Odbil je napade Avstralcev in omogočil prihod turških okrepitev. Te so nato s številnimi protinapadi porinile zaveznike nazaj in obranile Chunuk Bair in sosednji greben Sari Bair. Med vojaki ANZACA je bilo iz ure v uro več mrtvih in ranjenih, poslali jim niso nobenih okrepitev, tako da so ob 22.00^h zvečer častniki enot prišli k poveljujočemu Birdwoodu in predlagali umik. Birdwood je nato sporočilo poslal Hamiltonu, ki mu je odgovoril, naj brezpogojno držijo osvojene položaje in počakajo na okrepitve. Poleg tega, da bodo enote, ki bodo napredovale z juga polotoka tako ali tako razbremenile pritisk nanje (Gilbert 1994a: 148). V tem času so bili tako turški kot antantni poveljniki še prepričani, da bo lahko ena ali druga stran dosegla preboj fronte, čeprav so se vojaki že začeli vkopavati.

Po prvem dnevu na odseku Anzac torej ni prevladovala sklenjena frontna linija, saj je spričo neprehodnega terena dolgo ni bilo mogoče vzpostaviti. Sestavljena je bila iz več manjših postojank, ki so branile vsaka svoj del ozemlja, višinsko pa so bile vse približno na drugem grebenu od obale. Tako so zavezniki le s težavo nadzirali okrog 800 m globok in 2 km dolg osvojeni del ozemlja (www.user.online.be/~snelders/history/his4_2.htm, 18.2.2003). Ponekod, kjer so bili rovi nasprotnikov oddaljeni le 15–20 m, so stalno potekali spopadi, pa tudi število žrtev je bilo tam največje. Predvsem vojaki antantnih sil niso smeli dovoliti, da bi turška vojska tam prebila fronto, saj bi s tem padla celotna osvojena obala. Skupaj je bilo na obalo izkrcanih 30.000 vojakov korpusa ANZAC (Piekalkiewicz 1996: 317).

4.2.2. Odsek Helles

Rt Helles (po katerem je bil poimenovan odsek) leži na južnem delu polotoka Gallipoli. Tu je bilo določenih pet različnih izkrcevalnih krajev, in sicer šifrirano poimenovanih: obala S, obala V, obala W, obala X in obala Y. Na njih naj bi se v dveh valovih izkrcala britanska 29. divizija. V prvem valu bi se izkrcalo 5000 mož ter dodatnih 2000 iz predelanega parnika *River Clyde*, ki bi nasedel na obalo. V drugem valu bi se tem možem priključilo še 1200 vojakov. Tudi tu se je desant začel malo pred zoro.

Obala V je bila obala ob Britancem dobro znani utrdbi v vasi Sed el Bahr. To so močno bombardirali že ob ladijskem napadu na Dardanele. Obala je bila peščena in dokaj plitva, zaliv pa v obliki podkve, z utrdбами na obeh straneh, ki so jih branile močne in pripravljene turške enote. Še

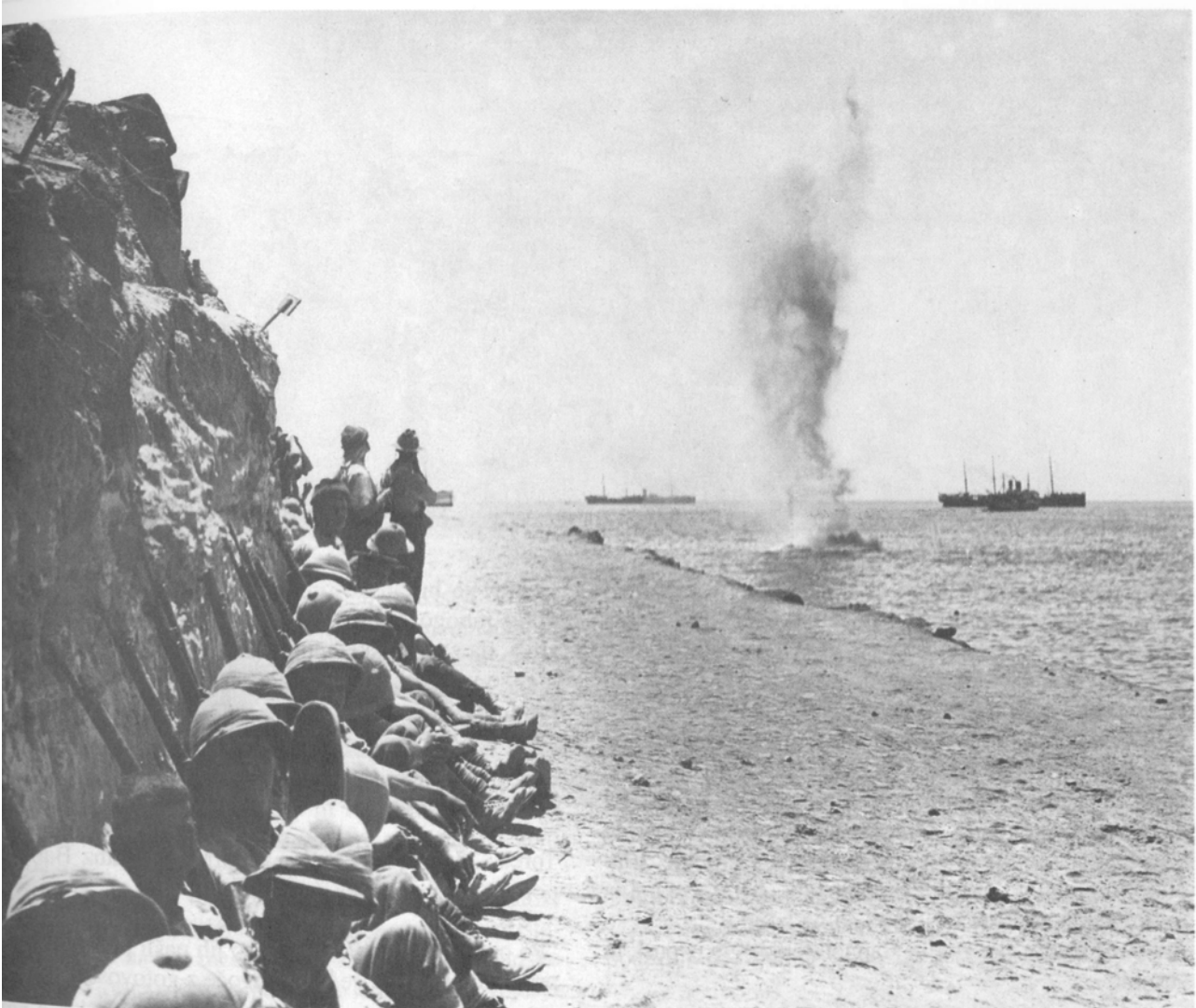
Vir: Steel in Hart 2002

preden so prve enote polka Dublinskih strelcev stopile na kopno, jih je zasul zaporni ogenj turških strojnic z grebena in utrdb ter dobesedno pokosil vojake. Polne čolne mrtvih vojakov je odneslo nazaj na morje, mnogi so se utopili pod težo lastne opreme, ko so se poskušali rešiti s skokom v morje ali pa so jih pobili med poskusom priti na kopno (Gilbert 1994a: 148). Le peščica preživelih se je po prvi uri izkrcanja stiskala za bornim zavetjem nizkih peščin. Nič bolje se ni godilo dvema irskima in bataljonu iz Hampshira (86. brigada), ki so bili na parniku *River Clyde*. Čim je ladja nasedla na obalo, so vojaki polka Munsterskih strelcev spustili lahke mostove za izkrcanje, in ko so prvi vojaki pritekli po njih, so jih zadele krogle. Mrtvi so nato še oteževali prehod in število žrtev se je v eni uri tako povečalo, da so poveljujoči zaustavili desant. Ponovno so poskusili še ob 16.00^h in nato ob 18.30^h, vendar z istim rezultatom. Očitno je bilo potrebno počakati do noči, ko so se izkrcali ostali preživeli – bilo jih je komaj polovico (Gilbert 1994a: 148). **Obala W** je bila prav tako dobro branjena, čeprav je bila tam nastanjena le ena četa (okrog 100) turških vojakov. To je peščena plaža, ki se hitro dvigne na nekaj metrov višine, kjer so bila turška strojnična gnezda, na obeh koncih obale pa sta še dve večji vzpetini, od koder je bilo mogoče nadzirati celotno obalo. Poleg tega je bila obala prepredena z bodečo žico (celo pod vodo) in minami. Nanjo so se izkrcali vojaki polka Lancashirskih strelcev. Kljub izredno hudemu zapornemu ognju jim je s pomočjo vojakov iz 88. brigade do 7.15 ure uspelo osvojiti obalo. Nato so zavzeli še obe vzpetini – hrib 114 na svojem levem boku ter hrib 138 na svojem desnem boku – in se takoj povezali z enotami na odsekih X in V (www.user.online.be/~snelders/history/his4_3.htm, 18.2.2003). Skupno je tu pristalo 950 vojakov; preden so se uspeli utrditi na obali, je bilo mrtvih 254 in ranjenih 238 moških. **Obala X** praktično ni bila branjena. Ko so pripadniki 2. polka Kraljevih strelcev in 1. polka Lancashirskih strelcev (86. brigada) prišli na kopno, jih je pričakalo natanko 12 turških vojakov, ki so se vdali brez enega samega strela.¹⁷ Napadalci so brez žrtev zasedli bližnja pobočja in klife ob obali, šele nato se je iz vasi Krithia na vrhu hriba oglasil top (Gilbert 1994a: 149). Takoj ga je utišala ladijska artilerija in odpor je bil končan. Vojaki so šli na pomoč svojim tovarišem pri izkrcanju na obali W in jim pomagali zavzeti hrib 114. Nato so se vojaki utrdili in prenehali z aktivnostmi. **Obalo S** je branil vod turških vojakov, ki seveda ni mogel zadržati pripadnikov enote Mejašev iz Južnega Walesa (87. brigada). Poveljnik desantnih enot na tem odseku je dobil navodila, da sme napredovati le v sodelovanju z enotami iz osrednjih obal (X, W in V). Zato je vojakom ukazal, naj se vkopljejo in čakajo na nadaljnja povelja. **Obala Y** je bila dejansko nebranjena. Celoten desant na odseku Helles se je v bistvu začel na tej obali, saj so tu vojaki stopili na kopno že ob 5.00 uri. Vojaki iz 1. polka Kraljevih škotskih mejašev, 2. polka Mejašev iz Južnega Walesa in bataljona Plymouth so se

¹⁷ Samo izkrcanje je znano tudi kot izkrcanje Implacable zaradi učinkovitega ladijskega ognja ladje *Implacable*, samo 500 m od obale. Artilerijska podpora ladij na ostalih desantnih odsekih ni bila tako učinkovita, zaradi prevelike razdalje in nenatančnosti zadetkov.

izkrkali, ne da bi naleteli na enega samega turškega vojaka in kmalu je bilo na kopnem vseh 2000 mož. Ker nihče od poveljujočih ni vedel, kaj naj stori, so se vojaki posedli in čakali. Ob 16.00^h so jih napadli Turki in vnela se je bitka, ki je trajala celo noč. Naslednje jutro so poveljujoči zaradi pomanjkanja streliva in vode odredili evakuacijo z obale, kar so – ironično – ob natanko istem času in iz enakih razlogov storili tudi Turki. 26. aprila ob 11.30^h je bila po 29 urah zasedbe torej obala Y popolnoma zapuščena (www.user.online.be/~snelders/history/his4_3.htm, 18.2.2003).

Slika 10: Vojaki po izkrcanju na obalo iščejo kritje pred granatami turške vojske

Vir: Piekalkiewicz 1994: 321

Poleg naštetih desantov so prvi dan zavezniki izvedli še dva uspešna **navidezna desanta**. Francoske ladje so obstreljevale zaliv Besika in izkrcale francoske vojake pri Kum Kaleju (kraj na azijski obali Turčije); umaknili so se 26. aprila ponoči. Drugi navidezni desant so izvedli britanski marinci pri kraju Bolayir. Čez dan so ladje obstreljevale obalo, malo pred mrakom pa so se vojaki začeli presedati v izkrcevalne čolne, ki so zapluli proti obali. Tako naj bi Turki mislili, da je izkrcanje

neizbežno. Vmes se je stemnilo in vsi čolni so se obrnili nazaj. Do noči na 26. april 1915 je bilo tako skupaj izkrcanih okrog 30.000 zavezniških vojakov. Po dveh dneh bojevanja je bilo 20.000 mrtvih in ranjenih (Gilbert 1994a: 150).

4.3. UTRDITEV POLOŽAJEV IN BOJI ZA PREBOJ FRONTE

Glede na to, da je bil položaj na odseku Anzac neustrezen za napredovanje, se je general Hamilton odločil, da bo osnovna smer napredovanja zaveznikov z juga polotoka navzgor. Preden bi bilo moč misliti o napredovanju, je bilo potrebno vzpostaviti sklenjeno frontno črto med obalo Y in obalo S. Zato je bilo najprej potrebno zagotoviti popolni nadzor nad obalo V, utrdbo in vasjo Sed el Bahr in hribom 141, desno od vasi. Do 15. ure 26. aprila je napadalcem to uspelo in po dveh dneh skoraj nepretrganih bojev sta bili obe strani izčrpani. 27. april je bil tako bolj miren. Desno od obale V je pristalo 6 bataljonov francoskih vojakov (prejšnji dan so izvedli navidezni desant), ki so se čez dan povezali z 2. polkom Mejašev iz Južnega Walesa na obali S. Osrednje obale X, W in V so bile tudi pod britanskim nadzorom in ob 18.00^h je bila vzpostavljena sklenjena fronta.

Slika 11: Položaji vojakov antante na obali Gallipolija

Vir: Gilbert 1994a

Na tem mestu je prav reči še nekaj besed o pogojih, v kakršnih so se znašli vojaki antante. Položaji na obeh odsekih (Helles, še posebej pa Anzac) so bili drugačni od fronte v Evropi. Glavna razlika je bila, da možje niso bili nikjer varni pred turškim obstreljevanjem. Razdalja med bojnimi položaji in zaledjem (morjem) je bila tako majhna, da tudi enote, ki so bile na počitku, niso bile nič varnejše od njihovih tovarišev v rovih. Poleg tega se je začela pomlad in z dvigom temperatur so prišli roji insektov, ki so se hranili na truplih živali in ljudi. Kmalu so muhe postale tako nadležne, da je bila težava za vojake že prehranjevanje. Zaradi slabih higienskih razmer (posebno slaba je bila zaradi težko prehodnega terena preskrba z vodo) so izbruhnile razne bolezni. Pošteno je povedati, da so bile razmere na turški strani še hujše. Ni jih sicer toliko oviral ogenj iz rogov antantnih vojakov (bili so namreč večinoma na višjih položajih), primanjkovalo pa jim je zlasti hrane in osnovne opreme za preživetje. Države antante so namreč z uspešno gospodarsko in pomorsko blokado onemogočale zadosten transport potrebščin. Oskrba pa je bremenila tudi njih, saj je bil prevoz z grških otokov težak, v stalni nevarnosti pa so bili tudi vojaki pri raztovarjanju, saj so bili pod nenehnim artilerijskim ognjem turške vojske.

4.3.1. Prva bitka za Krithio

Krithia je vas pod hribom Achi Baba. Tako v Krithii, posebno pa na Achi Babi, je imela turška vojska izredno močno utrjene artilerijske položaje in opazovalnice, s katerih so lahko nadzirali skoraj celoten odsek Helles. Oba položaja bi morali po prvotnih načrtih zavezniki osvojiti že prvi dan izkrcanja (www.user.online.be/~snelders/history/his5_2.htm, 18.2.2003).

28. aprila se je torej začel napad. Načrtovano je bilo, da naj bi se frontalni napad razvil v zapleten manever, s katerim bi se celotna linija obrnila – s francoskimi enotami na območju obale S kot sidriščem. Tako bi zajeli Krithio in Achi Babo, nova fronta pa bi nato potekala skoraj na črti sever–jug. Po začetnih skromnih pridobitvah ozemlja je sklenjena fronta takoj razpadla, saj ni bilo nobene koordinacije glede hitrosti napredovanja. Kmalu sta bila ogrožena oba boka napada; 87. brigada se je zaustavila, še preden je uspela priti do obale Y, francoske enote pa so Turki takoj porinili nazaj na začetne položaje. Do poldneva je bila zmeda tudi v osrednjem delu enot (88. brigada) takšna, da je na pomoč morala priti še 86. brigada, da so sploh lahko zadržali položaje. Turška vojska je medtem pripeljala okrepitve iz Bolayira, Azijske obale ter Istanbula in popoldanski protinapad je bil tako silovit, da so zaveznike porinili nazaj v jarke, iz katerih so ti zjutraj napadli (www.user.online.be/~snelders/history/his5_2.htm, 18.2.2003). 1. in 2. maja je nato turška vojska poskušala z močno ofenzivo z 21 bataljoni potisniti antantne vojake v morje, vendar so ti z velikimi napori pritisk vzdržali.

4.3.2. Druga bitka za Krithio

Ker je turška vojska dnevno dovažala nove okrepitve, je postalo Hamiltonu jasno, da je potrebno hitro ukrepanje, če želi osvojiti Krithio in še posebej Achi Babo. 6. maja naj bi prišlo do novega napada, za katerega so po najboljših močeh popolnili obstoječe enote in pripeljali še dve rezervni iz odseka Anzac (125. brigado iz 42. teritorialne divizije in 129. indijsko brigado). Načrt je bil praktično enak prejšnjemu, le da je bil razdeljen v dve fazi: v prvi naj bi celotna fronta napredovala najprej za eno miljo naprej in se nato obrnila na desno ter zajela Krithio. S padcem Krithie bi nastopila druga faza, v kateri bi vojaki linijo porinili navzgor in zasedli še Achi Babo.

Malo pred poldnevom se je napad začel. Že po nekaj minutah je močan zaporni ogenj iz turških strojnic onemogočil kakršenkoli napredek in po prvem dnevu so celo najbližji turški položaji ostali nedotaknjeni. Naslednji dan (7. maja) je po predhodnem artilerijskem bombardiranju sledil ponovni napad – s še manj uspeha kot prejšnji dan: napadalci praktično sploh niso mogli iz svojih rovov (www.user.online.be/~snelders/history/his5_3.htm, 18.2.2003). 8. maja so napadle pripeljane enote ANZAC, ki so zamenjale zdesetkano 88. brigado. Čez uro in pol, ko so bili borih 100 m od svojih rovov, se je tudi ta napad izkazal za neuspešnega. Ob 17.30^h so ponovno poskusili in na njihovi desni so francoske enote tokrat celo uspele zasesti neko turško postojanko, vendar je niso mogle zadržati. Ob 19. uri je bil napad povsod ustavljen, pridobitev ni bila nikjer večja od 300 metrov. Posledice za antantne sile so bile zaradi pomanjkanja streliva, nepopolnih enot in posebno težkega terena katastrofalne. Približno tretjina od njihovih bojujočih se 25.000 vojakov je bila bodisi mrtva bodisi ranjena (Gilbert 1994a: 152). Rezultat je bil, da se je tudi tu razvila pozicijska vojna.

4.3.3. Turški napad na odseku Anzac

19. maja so se Turki nenadoma odločili za napad na osrednji del enot ANZAC, nameščenih na tem delu polotoka. Osnovni cilj in načrt je bil preboj fronte kjerkoli na drugem grebenu (kjer je bila "nikogaršnja zemlja") in nato vdor v dolino Monash, s čimer bi razbili njihovo že tako slabo bojno linijo in jih prisilili v umik. Na žalost za turško vojsko pa so antantni izvidniki opazili kopičenje večjih enot za prvimi turškimi bojnimi položaji in bili ob napadu pripravljeni. Brž ko so turški vojaki stopili na "nikogaršnjo zemljo", so jih s strojnicami in z ognjem iz pušk zaustavili antantni vojaki (www.user.online.be/~snelders/history/his5_4.htm, 18.2.2003). Vendar je prihajalo vse več novih turških vojakov, kljub temu da očitno ni bilo nobene možnosti, da bi lahko sploh dosegli nasprotnikove položaje. Vojaki so prihajali kar dobršen del dneva in drugo jutro je bilo celotno bojišče dobesedno posejano s trupli. Turki naj bi v tem napadu izgubili okrog 10.000 mož in očitno

je napad deloval tudi na ostale vojake tako demoralizirajoče, da je na celotnem odseku Anzac naslednjih nekaj tednov prevladovala nekakšna prekinitev ognja.

4.3.4. Nadaljnje akcije pri Hellesu

Konec maja se je za antantne sile pojavila nova nevarnost: v Sredozemlju¹⁸ so bile opažene nemške podmornice, ki so plule na vzhod (Kos 1994: 25). Kmalu je britanska mornarica začutila tudi neposredne posledice tega dejstva, saj sta bili ladji *Triumph* in *Majestic* potopljene. Britansko poveljstvo se je brez odlašanja odločilo, da umakne večje bojne ladje v varna пристanišča grških otokov. To je za antantne sile na kopnem poleg demoralizirajočega učinka pomenilo tudi izgubo artilerijske podpore, na drugi strani pa je turška vojska zdaj popolnoma nadzorovala položaj, s premočjo v težki oborožitvi.

Slika 12: Obala W (odsek Helles)

Vir: Piekalkiewicz 1996: 318

¹⁸ Pet manjših podmornic so Nemci po kosih z železnico poslali v avstrijsko ladjedelnico v Pulju in jih tam ponovno sestavili, največja in najnevarnejša U-21 pa je priplula naravnost iz Wilhelmshavna (Kos 1994: 25). Kljub začetnim uspehom, nemškim podmornicam ni nikoli uspelo priti skozi Dardanele v Marmarsko in Črno morje. Julija 1915 je kapitan Otto Hersing sicer uspel vpluti v Dardanele in poročal o izredno močnih protipodmorniških ukrepih, že 13. septembra pa so nemški izvidniki poročali, da je zaveznikom uspelo zagotoviti popolno zaporo, in da je prehod skozi Dardanele nemogoč (Messimer 2001: 202).

Kljub veliki aktivnosti na obeh straneh se v juniju in juliju položaj na območju Helles ni kaj dosti spremenil. Bilo je veliko manjših (in nekaj večjih) napadov, ki so vsi sledili prej omenjenemu vzorcu in pridobitve so bile temu primerno zanemarljive – nikjer več kot 200 m. **4. junija** je potekala tretja bitka za Krithio; antanta je izgubila 6.500 vojakov, Turki pa 9.000. **21. junija** so napadle francoske enote na desni strani rta Helles – antanta je izgubila 2.500, Turki 6.000 vojakov. **28. junija** so na levi strani rta z napadom poskusili Britanci – izgubili so 3500 mož, število turških žrtev je za to bitko neznano. **5. julija** so na celotni fronti napadli Turki in pri tem izgubili 16.000 vojakov, število žrtev na strani antantnih vojakov je bilo tokrat zanemarljivo majhno. **12.–13. julija** so zavezniki izvedli napad v širini 1 milje in izgubili 4.000 vojakov, Turki pa 10.000 (www.user.online.be/~snelders/history/his5_5.htm, 18.2.2003).

4.4. DRUGO IZKRCANJE

Hamilton se je odločil, da bo s svojo naslednjo ofenzivo počakal do avgusta 1915, ko naj bi imel na voljo dodatnih 5 divizij, ki so mu bile obljubljene iz Londona. Zaradi naraščajoče vojaške moči turške vojske pri odseku Helles je bila edina nova možnost poskus preboja iz odseka Anzac. Zato pa je bilo nujno najprej osvojiti položaje na grebenu Sari Bair: Kojia Chemen Tepe, hrib Q, Chunuk Bair in hrib Battleship (www.user.online.be/~snelders/history/his6_1.htm, 18.2.2003). S teh vrhov bi nato lahko prodrli do Mal Tepeja in na nižje ležeče predele blizu Maidosa. Za to akcijo je imel Hamilton na voljo 110.000 vojakov, ki pa se vsi zaradi premalo prostora ne bi mogli neopaženo zbrati na odseku Anzac. Hamilton se je zato odločil za kombinirano akcijo: **preboj iz odseka Anzac** in hkrati novo **izkrcanje v zalivu Suvla**. Poleg tega je bilo potrebno izvesti še dva navidezna napada, ki bi vezala nase čim več sil z glavnega območja prodora.

4.4.1. Odsek Suvla

Osnovne značilnosti terena so: najprej velik zaliv Suvla, kjer je možen desant, za njim je plitvo Slano jezero, ki je poleti suho, še bolj v notranjosti pa je ravna planota Suvla, kjer je možen razvoj enot. Severno od zaliva je greben Kiretech Tepe, na zahodu greben Tekke Tepe in na jugozahodu so hribi: hrib Chocolate, hrib Green, hrib Scimitar in hrib W.

6. avgusta 1915 ob 22. uri se je začelo izkrcanje avstralskih, novozelandskih, indijskih, britanskih enot in enot Gurkha (Gilbert 1994a: 181). Najprej se je izkrcala 11. divizija (32., 33. in 34. brigada), in sicer na obale A (v zalivu Suvla), B in C južno od Suvle. Na desni strani so se enote izkrcale brez problemov in že začele napredovati v notranjost, enotam na obali A pa ni šlo vse po načrtu. Njihovi izkrcevalni čolni so nasedli prehitro in vojaki so se znašli v vodi do vratu; poleg so

nanje začeli streljati tudi s turške postojanke na vrhu manjšega hriba 10 za Slanim jezerom in enote so se pomešale med sabo. Tako je bilo potrebno 10. divizijo – ki je bila naslednja na vrsti za izkrcanje – razdeliti na dva dela: en del se je izkrcal na južnih obalah B in C, drugi pa severno od zaliva Suvla. Do jutra 7. avgusta je bilo na obali okrog 20.000 vojakov, ki so se srečali z obrambo 1.500 turških vojakov (www.turkishpeople.com/tours/henk/anzac/3.html, 18.2.2003). Antantni vojaki so kljub izraziti premoči šele naslednje jutro osvojili hrib 10, zmeda, ki je nastala takoj po izkrcanju je botrovala tudi temu, da so šele v noči s 7. na 8. avgust osvojili hrib Chocolate in hrib Green. Medtem so prihajale turške okrepitve in ko je generalpolkovnik Sir Frederick Stopford (poveljnik desantnih enot) 8. avgusta ob 17.30^h končno ukazal napad na Tekke Tepe, so se poveljniki enot odločili, da ga preložijo na jutro. Ko so naslednji dan začeli napad, so jih Turki takoj gladko odbili, prav tako sta se končala ponovna poskusa 10. in 12. avgusta (www.user.online.be/~snelders/history/his6_1.htm, 18.2.2003). Zaradi zavlačevanja napada so se turške enote toliko okrepile, da so se morali antantni vojaki 16. avgusta odpovedati še prvi dan izkrcanja osvojenim položajem na grebenu Kiretch Tepe. Preboj pri Suvli ni bil več mogoč.

Slika 13: Zaliv Suvla

Vir: Steel in Hart 2002

4.4.2. Dva navidezna (diverzijska) napada

Ta dva napada (6. avgusta) naj bi zavedla turško vojsko o tem, da ne bi mogla ugotoviti kje bo pravi napad in izkrcanja. **Prvi napad** je bil izveden v odseku Helles, kjer so britanske enote zopet (že četrtrič) napadle Krithio in vrhove Achi Babe. Turki so napad odbili in imeli pri tem 7.510 žrtev, Britanci pa 3.480. **Drugi napad** je bil izveden malo nad zalivom Anzac Cove v širini 200 m fronte. Pehota naj bi zavzela turško postojanko Lone Pine, 3. brigada lahke konjenice naj bi napadla pri Neku, 1. regiment lahke konjenice pa bi napadel hrib Pope (www.lighthorse.org.au/historic.htm, 18.2.2003). Avstralci so se tu zapletli v eno najbolj zagrizenih bitk. Turški položaji so bili izredno dobro utrjeni in bitka je trajala 48 ur, preden so v silovitem boju mož na moža Turki predali majhen del svojih položajev. Padlo je 1.700 vojakov antantnih sil in kar 4.000 turških vojakov (Gilbert 1994a: 181).

4.4.3. Preboj na odseku Anzac

Za izvedbo tega dela Hamiltonove ofenzive je bilo potrebno na odsek Anzac čim bolj neopazno pripeljati 25.000 vojakov in opreme. Poveljstvo nad tem delom ofenzive je prešlo v roke generalmajorja Sir Aleksandra Godleya. Po načrtu naj bi desno krilo enot pod poveljstvom polkovnika Francisa Johnstona poskušalo po grebenu Rhododendron doseči vrh Chunuk Bair, levo krilo pod poveljstvom brigadnega generala Vaughana Coxa pa je bilo razdeljeno še na dva dela: enote pod poveljstvom polkovnika Johna Monasha naj bi se poskušale prebiti do vrha Koja Chemen Tepe (hrib 971), enote pod poveljstvom samega Coxa pa bi zasedle hrib Q. Da bi se zagotovilo napredovanje glavnine enot, bi moral manjši del enot očistiti prehode in turške postojanke severno od odseka Anzac.

V noči s 6. na 7. avgust ob 1. uri zjutraj se je začel napad. Na desnem krilu je Johnston v labirintu prehodov v temi kmalu izgubil enega svojih bataljonov; čakal ga je do 4.30 ure zjutraj, vendar zaman. Nato je svoj drugi bataljon pustil čakati na vojake prvega bataljona, s preostalima dvema pa se je podal na Chunuk Bair (www.user.online.be/~snelders/history/his6_4.htm, 18.2.2003). Kakšnih 400 m pod vrhom jih je ustavil močan turški zaporni ogenj in počakati so morali na okrepiteve in artilerijsko podporo, ki jo je obljubil Godley. Ko se je ob 10.30^h – ko se je tudi turška vojska primerno pripravila – začel napad na vrh, je bil odpor tako močan, da so se vojaki morali ustaviti že po 100 metrih. Na levem boku ni bil položaj nič boljši, saj je enotam pod poveljstvom Monasha komaj uspelo doseči izhodišče za napad na grebenu Demakjelik Spur, ko so se zaradi prevelike izčrpanosti (driska, težka oprema in dolg pohod po negostoljubnem terenu) morali vkopati. Poveljnik Cox se je s svojimi možmi zaradi napake svojih izvidnikov izgubil in je bil daleč

od svojega cilja. Rezultat je bil, da je naslednje jutro ob 9.00^h celotno levo krilo obstalo. Na desnem krilu je Johnston dobil okrepitve in do 15.30 ure so novozelandske enote osvojile vrh Chunuk Bair. Na vrh so prišli praktično brez odpora in tam našli le eno turško strojnico s spečo posadko (Gilbert 1994a: 182). Kmalu so jih začeli napadati s hribov Q in Battleship, proti večeru pa so morali odbiti še več hudih napadov turške pehote. Kljub vsemu so vrh obdržali in v noči s 7. na 8. avgust so peščico preživelih zamenjali sveži vojaki. Na levi so se Coxovi vojaki na ukaz generala Godleya zopet začeli premikati proti hribu Q in grebenu Kojia Chemen Tepe, medtem ko so Monasheve vojake Turki odbili nazaj z Demakjelik Spura. Enot Gurkha so napredovale do 300 m pod vrhom hriba Q. Vmes se je general Godley odločil, da bo uporabil svoje zadnje rezerve in poslal 5 bataljonov pod poveljstvom generala Baldwina, da bi se združili z enotami Johnstona na vrhu Chunuk Baira in nato skupaj napadli hrib Q. Zaradi nemogočega terena, Baldwin ni prišel niti blizu Johnstona in 9. avgusta so ga močne turške enote prisilile, da se je s svojimi možmi vkopal na Farmi, na pobočju Chunuk Baira (www.user.online.be/~snelders/history/his6_4.htm, 18.2.2003). Obenem je bil ta dan obnovljen napad na vrh Kojia Chemen Tepe in enote Gurkh so ga že osvojile, vendar jih je ob razmeščanju zajel močan artilerijski ogenj z antantnih ladij. Tako so se morali umakniti in vrh zopet prepustiti Turkom (Gilbert 1994a: 182). 10. avgusta so močne turške enote pod poveljstvom Mustafe Kemala napadle Chunuk Bair in tudi od tam pregnale zaveznike.

Teh položajev Britanci niso mogli več osvojiti, prav tako je ostal nedosežen glavni cilj na odseku Anzac, in sicer zajetje grebena Sari Bair in preboj v osrednji del polotoka Gallipoli.

4.4.4. Razmere po porazu na odsekih Anzac in Suvla

Boji na omenjenem odseku so trajali do konca meseca avgusta, nato pa občasno vse do zadnjega tedna v septembru. Antanti sta se ponudili še dve večji priložnosti za preboj: 15. avgusta je Stopford vodil napad pri Kiretech Tepeju,¹⁹ ki pa zaradi slabega načrtovanja in nezadostne opremljenosti enot ni bil uspešen. Hamilton je sicer že 14. avgusta dobil pisni ukaz od Kitchenerja, naj zamenja generalpolkovnika Stopforda, generalpolkovnika sir Bryana Mahona in generalmajorja sir Fredericka Hammersleya, ki ga naslednji dan tudi izpolnil. Novi poveljnik za odsek Suvla je postal generalmajor Beauvoir de Lisle.

Zadnja priložnost se je pokazala 21. avgusta, ko je Hamilton poklical 29. divizijo iz odseka Helles, za napad na hrib Scimitar in hrib 60 (www.user.online.be/~snelders/history/his6_5.htm, 18.2.2003). Napad se je začel v gosti megli, ki je onemogočala učinkovito artilerijsko podporo; ko

¹⁹ Turki so imeli tam zelo šibke sile in štab poveljnika Limana von Sandersa se je zelo bal, da bo preboj uspel.

se je megla razkadila, pa je vse območje prekril gost smodniški dim. Kljub temu se je v napad podala pehota in razplamtela se je (po številu udeleženih vojakov) največja bitka v celotni operaciji na Gallipoliju. Turki so morali uporabiti zadnje rezerve. Proti večeru je tudi ta napad izgubil svoj zagon in ponovno je postalo jasno, da brez elementa presenečenja osvojitve vrhov ni možna, brez nadzora vrhov pa ni možen prevzem nadzora nad polotokom.

V bojih avgusta 1915 je antanta izgubila skupaj 45.000 vojakov. Sanitetne enote, ki so vozile ranjene vojake v bolnice na grške otoke, niso bile kos takemu številu ranjencev in za pomoč so morali prositi lastnike zasebnih ladij. Teren, ki so ga v tem času osvojili je bil zanemarljivo majhen: skupno so na Gallipoliju nadzirali 18 km² ozemlja in braniti so se morali na treh frontah. Zadnji spodleteli napad 21. avgusta je pomenil konec Hamiltonove kariere in obenem konec ofenzivnih operacij antantne vojske na polotoku Gallipoli (Steel in Hart 2002: 298).

4.5. UMIK

Po avgustovskih bojih 1915 se je na Gallipoli vrnila pasivnost in monotonost. Dnevi so bili sestavljeni iz opravljanja vsakdanjih rutinskih opravil in rednega občasnega streljanja. Pomanjkanje kakršnegakoli udobja, neperspektivnost delovanja in dolgočasje je začelo počasi, a zanesljivo najedati moralo vojakov. Septembra se je začelo hitro slabšati tudi vreme in prva resna jesenska nevihta²⁰ 8. oktobra (www.user.online.be/~snelders/history/his7_1.htm, 18.2.2003) je med vojaki povečala občutek nemoči in strahu (www.user.online.be/~snelders/history/his7_1.htm, 18.2.2003).

4.5.1. Priprave na evakuacijo

V Londonu so se medtem ukvarjali z dilemo: ali nadaljevati operacijo na Gallipoliju, brez večjih možnosti za uspeh, ali odpreti novo fronto v Solunu? 11. oktobra je Kitchener poslal telegram Hamiltonu, v katerem ga je prosil, naj oceni izgube ob morebitni evakuaciji. Hamilton je predvidel izgube v višini 50 % vojakov in opreme (www.user.online.be/~snelders/history/his7_1.htm, 18.2.2003). Že tri dni kasneje je Odbor za Dardanele v Londonu odpoklical Hamiltona in postavil na njegovo mesto generala sir Charlesa Monroja. Monro je bil dober poveljnik na zahodni fronti in prepričan, da je Nemčijo mogoče premagati le tam. Ko je 30. oktobra prispel na Gallipoli, je v enem popoldnevu obiskal vse tri fronte in po tem, kar je videl, ni imel več nobenih dvomov. Naslednji dan je poslal sporočilo Kitchenerju in mu – ob ocenjenih 30–40% izgubah (okrog 40.000 vojakov) –

²⁰ V zalivu Suvla je več ladij odtrgalo s sidrišč in so poškodovale pomole. Možje so imeli le poletno opremo in ker je nevihta nakazovala, da hujše šele prihaja, je postalo jasno, da bo preživetje zime na polotoku zelo težko.

svetoval evakuacijo. Kitchener sprva ni hotel podpisati ukaza o evakuaciji, poleg tega je bila tudi situacija v Londonu v prvih dneh novembra dokaj napeta. Kitchener se je zato odločil obiskati Gallipoli in po vmesnih neskončnih dogovarjanjih 22. novembra tudi sam poslal ukaz v London, naj se začne evakuacija iz odsekov Anzac in Suvla, na odseku Helles pa naj se položaji zaenkrat še zadržijo. General Monro je dobil skupno poveljstvo nad bojiščema Gallipoli in Solun, poveljstvo nad izvedbo evakuacije polotoka je pa dobil generalporočnik Birdwood.

Pod nadzorom Monroja so izdelali načrt evakuacije v treh fazah: **predhodna faza** naj bi se začela takoj in naj bi pomenila umik vseh vojakov, živali in opreme, ki niso bili nujno potrebni za obrambo položajev čez zimo. Potem ko bi vlada v Londonu dokončno potrdila umik, bi se začela druga, t. i. **vmesna faza**, ki naj bi trajala 10 noči in bi pomenila zmanjšanje enot, orožja in streliva na minimalno raven – tolikšno, da se en teden držijo položaji proti turškim napadom, če bi vreme oviralo umik. **Zaključna faza** naj bi se začela čim prej po končanju druge in bi trajala največ 2 noči (Steel in Hart 2002: 383). Prav tako je bilo odločeno, da bo varnost vojakov v vseh fazah na prvem mestu in da je za uspešno izvedbo evakuacije nujno potrebna popolna tajnost. Medtem se je vreme na Gallipoliju znova močno poslabšalo – 27. novembra je polotok zajelo posebno hudo neurje, ki je trajalo kar 24 ur, naslednja dva dneva pa je snežilo in pihal je mrzel severni veter. Temperature so se spustile pod ničlo in v treh dneh je samo zaradi slabe opremljenosti antanta izgubili kar desetino svojih enot (www.user.online.be/~snelders/history/his7_2.htm, 18.2.2003). Do konca novembra je bilo nato vreme nenavadno toplo in sončno, aktivnosti na fronti so padle na minimum in v prvih dneh decembra je izgledalo, kot da se vse vrača na stare tirnice. Vendar je zavezniškim enotam kmalu postalo jasno, da se nekaj pripravlja. Ranjencev niso več oskrbovali na polotoku, pač pa so jih vozili na grške otoke, od koder se niso več vračali. V Egiptu so na skrivaj pripravili 12.000 bolniških postelj, 56 manjših civilnih ladij pa so spremenili v bolniške ladje. 12. decembra 1915 so o evakuaciji uradno obvestili tudi enote ANZAC.

4.5.2. Evakuacija odsekov Anzac in Suvla

Prva faza evakuacije je torej tekla že od začetka decembra, ko so vsako noč manjše ladje odvažale ranjence, vojne ujetnike in postopoma že prve redne enote.²¹ Vsako naslednje jutro sta celotna obala in frontna linija zopet dobili vsakdanjo podobo (www.user.online.be/~snelders/history/his7_4.htm, 18.2.2003): razkladali so prispele pošiljke opreme, posebne enote so bile določene, da se vsako jutro izkrcavajo kot nove okrepitve, vojaki v rovih so morali skrbeti za enako količino dnevnega

²¹ Vojaki, ki so odhajali, so si morali čevlje oviti z oblačili ali krpami, da bi zmanjšali hrup, po pomolih pa so položili odeje. Strogo je bilo prepovedano kajenje in govorjenje.

streljanja kot je bilo običajno.²² Ker je vedno več enot odhajalo, je za tiste, ki so ostajali, vsak dan postajalo težje pri nadomeščanju evakuiranih, obenem pa se je povečevalo tudi tveganje, da bi ukano odkrila turška vojska, ki bi takoj napadla. To bi gotovo povzročilo pokol.

Slika 15: Evakuacija topa in topničarjev

Vir: Piekalkiewicz 1996: 327

18. decembra je odsek Anzac zapustila že polovica enot z večino njihove opreme in evakuacija je prešla v drugo fazo, ko je bilo potrebno vse dejavnosti pospešiti. Na obali so opremo, ki naj bi ostala, spravili na kupe in pripravili na uničenje. 19. decembra je odsek zapustilo še 20.000 vojakov in za ostalih 20.000 je bil položaj skrajno resen. Do napake ni smelo priti. Cel dan so tako potekale priprave na zaključno fazo, ki naj bi bila izvedena še isto noč.²³ Ob 17. uri, ko se je začelo mračiti, so vojaki začeli prihajati na obalo, da bi se vkrcali na ladje. Ob 20.00^h je še 5.000 vojakov stražilo rove v prvi bojni črti, ob 22.00^h jih je bilo le še 1.500. Ob 3. uri ponoči so rove zapustili zadnji vojaki na najbolj izpostavljenih območjih (npr. Quinn's Post), kjer so bili turški položaji oddaljeni le 15 metrov. Za njimi so ob 4.00^h zjutraj zakurili odvečni material na obali in kot zadnje so se na ladje vkrcale medicinske enote. Ob 4.10^h je od obale odrinil zadnji čoln in eksplodirale so namenoma prej postavljene mine pri Chunuk Bairu. Na odseku Suvla je evakuacija potekala enako

²² Medtem so streljanje ponoči zmanjšali na minimum, da bi se turški vojaki tega navadili in jim zadnja noč ne bi bila sumljiva.

²³ Po vseh rovih so po sredini nasuli moko in sol, da bi enote ponoči našle pot na obalo. Vojaki so pripravili pasti in minirali ključne dele rovov. Avstralski vojaki so se spomnili celo, da so konzerve od hrane postavili tako, da je vanje kapljala voda, konzerva je bila povezana z vrvjo, privezано na sprožilec puške in konzerva je delovala kot utež. Tako so zagotovili, da so puške streljale še potem, ko lastnikov že dolgo ni bilo več na obali.

uspešno – tam so zadnje enote odplule ob 5. uri. V celotni evakuaciji sta bila ranjena le dva vojaka na odseku Anzac, na Suvli pa nobeden (www.user.online.be/~snelders/history/his7_4.htm, 18.2.2003). Le dan po uspešno izvedeni evakuaciji je Gallipoli zajela tako močna nevihta, da je uničila vse pomole na odseku Anzac.

4.5.3. Evakuacija odseka Helles

Prva reakcija poveljnika turške vojske Limana von Sandersa po evakuaciji odsekov Anzac in Suvla je bila, da je vse razpoložljive enote poslal proti rtu Helles. Takšni premoči se 4 zavezniške divizije seveda ne bi mogle upreti. Tudi zaradi nadaljnega slabšanja vremena je bil tudi tu umik enot neizbežen. Monro ni zgubljal časa in je takoj po evakuaciji odsekov Anzac in Suvla poslal v London telegram, v katerem je opozoril, da je potrebna hitra akcija. 27. decembra mu je vlada odobrila evakuacijo odseka Helles. Monro sam je dobil poveljstvo nad 1. britansko vojsko v Franciji in je 1. januarja 1916 odšel proti zahodni fronti, izvedbo evakuacije pa je prepustil izkušenim poveljnikom Birdwoodu, De Robecku in Keyesu. Še istega dne so bili narejeni načrti za umik 35.000 vojakov z opremo in 4.000 živali. Tudi tu je bilo predvidenih več faz, od katerih naj bi se zaključna faza izvedla v noči z 9. na 10. januar. Zaradi napovedane ofenzive na zahodni fronti so prve za odhod določili francoske vojake, kar pa bi pustilo preveliko odprtino na sredini fronte. Zato so morali ponovno pripeljati 17.000²⁴ mož britanske 29. divizije (ki je sicer že zapustila Gallipoli), da bi krili umik (www.user.online.be/~snelders/history/his7_5.htm, 18.2.2003). 4. januarja 1916 so enotam povedali za evakuacijo in ob istih preventivnih ukrepih se je z določenimi razlikami začela ponavljati situacija iz Anzaca. Z izjemo poškodovanih pomolov pri utrdbi Sed el Bahr, kar je bila posledica nevihte, je vse potekalo po načrtu in 7. januarja je bilo na obali še 19.000 vojakov. Takrat pa se je za nenadni napad odločil Liman von Sanders. Turki so, po predhodnem pet urnem obstreljevanju, napadli preko nikogaršnje zemlje, vendar so zavezniki v prvih bojnih linijah – brez okrepitev za svojimi hrbti – odgovorili s tako močnim ognjem, da so nalet turške vojske ustavili (www.user.online.be/~snelders/history/his7_5.htm, 18.2.2003). Fronta ni bila nikjer prebita in Turki v naslednjih dneh niso več poskušali napasti. Ponoči 8. januarja je nenadna huda nevihta poškodovala pomole, razbila nekaj ladij in povzročila paniko med vojaki, vendar je vkrcavanje enot na ladje, kljub upočasnitvi, potekalo po načrtu. Ob 2. uri ponoči je na obali čakalo na evakuacijo še 3.000 vojakov. Zanimivo je, da kljub temu da so bili prvi zavezniški položaji prazni že kakšni dve uri, turški vojaki sploh niso reagirali. Tako so ob 3.45^h zadnji čolni zapustili rt Helles in 10 minut kasneje so eksplodirale zaloge eksploziva, ki so jih pustili na obali. Evakuacija zavezniških enot s

polotoka polotoka Gallipoli od konca decembra 1915 do začetka januarja 1916, je bila izvedena tako mojstrsko, kot je bil prvotni desant "obžalovanja vredno". Skupno je bilo v enajstih nočeh od 8. do 20. decembra 1915 z odsekov Anzac in Suvla evakuiranih 90.000, z odseka Helles od 3. do 9. januarja 1916 pa enako uspešno še dodatnih 35.000 vojakov in opreme (www.turkishpeople.com/tours/henk/anzac/8.html, 18.2.2003).

5. TAKTIČNI VIDIK BOJEVANJA NA GALLIPOLIJU

5.1. ORGANIZACIJA IN IZVEDBA DESANTOV

Pomorskega desanta takih razsežnosti, kot naj bi bil izveden na polotok Gallipoli, do takrat ni načrtoval še nihče v zgodovini. Vojaški strategji in poveljniki so se priprav lotili z veliko vnemo. General Hamilton je generalštab preselil v mesto Aleksandrija v Egiptu, ki je nato postala tudi glavno oporišče antantnih sil, ki so se bojevale na Gallipoliju. Problem je bila le oddaljenost od bojišča (800 morskih milj), saj na vmesnih grških otokih (Mudros, Maidos, Teneidos, Imbros ...), ki naj bi služili kot bližnje oskrbovalne baze za vojake v Dardanelah in na Gallipoliju, že na začetku ni bilo zadostne (ali nikakršne) infrastrukture (www.user.online.be/~snelders/history/his3_3.htm, 18.2.2003). V celotnem arhipelagu otokov med Gallipolijem in Egiptom je bilo možno uporabiti le dve zanesljivi pristanišči za pretovarjanje opreme, in sicer zaliv Kefalos in zaliv na Mudrosu.

Druga in po mojem mnenju še hujša pomanjkljivost je bila površna organizacija čet, ki jo lahko pripišemo podcenjevalnemu odnosu poveljujočih do organizacije in sposobnosti turške vojske. Lord Kitchener je dva meseca pred izkrcanjem ob ocenjevanju zmogljivosti turške vojske celo dejal, da bodo Avstralci in Novozelandci (kot manj cenjeni vojaki iz angleških kolonij – op. B. P.) popolnoma zadostovali za "sprehod v Marmarsko morje" (Gilbert 1994a: 146). Britanski, avstralski, novozelandski in francoski vojaki, ki so se kasneje izkrcali na Gallipoliju, so bili prvotno vsi opremljeni, izurjeni in pripravljeni za odhod na zahodnoevropsko fronto. Vojakom korpusa ANZAC je bilo rečeno, da bodo imeli v Egiptu le začasni tabor, ko so tja začeli dovažati tudi britanske in francoske vojake s celine. Po mnenju prof. Jay M. Winterja večina teh mož o njihovem novem cilju ni vedela praktično nič, prav tako niso bili obveščeni o posebnih vremenskih in siceršnjih pogojih, ki so jih pričakali tam (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003).

Prof. Trevor Wilson trdi, da je bila že v začetku edina resnična možnost, da bi antantni desant uspel, če bi antantnim vojakom uspelo presenetiti Turke, ali če bi bila turška vojska v popolnem razsulu in demoralizirana (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003). Nič od tega ni

²⁴ Poveljnik korpusa, generalpolovnik Sir Francis Davies, je rekel, da bi potreboval za obrambo tako velikega območja, kot bo ostalo po odhodu Francozov, minimalno 17.000 vojakov. Zatem je angleška mornarica javila, da je ravno 17.000

bilo res, prej nasprotno, saj so Turki vedeli za namen antantnih sil – osvojiti Dardanele – in so z nemško pomočjo utrjevali obrambne položaje. Turška vojska je imela odločilno prednost: domači teren in obrambne položaje je postavila na vseh vrhovih osrednjega grebena, ki se vije po polotoku. Zato je presenetljivo, da antantni vojaki ob svojem izkrcanju, razen na dveh oziroma treh obalah, niso naleteli na konkretnejši odpor (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003). Ključna napaka antantnih poveljnikov v tej fazi je bila, da niso znali izkoristiti začetne premoči in hitreje prodreti v notranjost polotoka. Po drugi strani je turška vojska to svojo pomanjkljivost hitro odpravila in se reorganizirala s tolikšno naglico in tako vojaško disciplino, za katero zavezniki niso verjeli, da je je turška vojska sploh zmožna. V nadaljevanju povzemam nekatere pomembnejše taktične odločitve pri izvedbi desanta.

5.1.1. Odsek Anzac

Največja napaka pri izkrcanju na odseku Anzac je bila zmota v določanju pristajalnega terena. Osnovni ukazi za kopensko vojsko so govorili le o izkrcanju med rtoma Gaba Tepe in Fisherman's Hut, načrti za mornarico pa so bili veliko bolj natančni. Desantni čolni s posameznih ladij so dobili natančna navodila kje naj pristanejo, poleg tega je bila določena razdalja 50 metrov med posameznimi čolni²⁵ (Steel in Hart 2002: 53). Desant naj bi bil izveden ponoči, zaradi večje varnosti vojakov. Že od začetka je šlo vse narobe. Poveljujoči so upali, da bo luna zašla do 2.30 ure – kar bi se tudi zgodilo, če bi desant izvedli že 23. aprila kot je bilo prvotno določeno. 25. aprila je luna zašla šele ob 2.57^h in tako pustila napadalcem le slabo uro do prve jutranje svetlobe. Nato so čolni le odrinili, vendar so zaradi teme pluli le okrog 20 metrov eden od drugega, da so se lahko videli po belih penah valov, ki so jih povzročali. Tako so že v osnovi skrčili linijo in spremenili osnovne parametre, glede na katere so jim bili določeni pristajalni koridorji. Nato je videti, kot da so navigatorji zamenjali rta Ari Burnu ali Hell Spit za rt Gaba Tepe in so čolne zato usmerili bolj severno.²⁶ Danes velja, da naj bi bil za spremembo smeri kriv prvi čoln v desantu, ki ga je upravljal višji mornar J. Savill Metcalf, ki naj bi zaradi bojazni pred strojničnim ognjem z Gaba Tepeja zavil severneje (Steel in Hart 2002: 54, 55). S tem je razbil kolikor toliko povezano linijo čolnov, saj mu jih je nekaj sledilo, nekaj pa se jih je odcepilo in zaostalo. Medtem se je že začelo daniti in zato so morali pohiteti. V končni fazi so vsi čolni pristali okrog Ari Burnuja in nobeden južno od Hell

mož absolutno največ, kar lahko pripeljejo v eni noči.

²⁵ Tu ne govorimo o desantnih čolnih v današnjem pomenu besede. Takrat so bile to plavajoče ploščadi, ki so jih po natovarjanju pripeli na parne vlačilce in ti so jih nato odvedli do obale.

²⁶ To naj bi dokazovali tudi povojni dnevniki preživelih, ki skoraj vsi omenjajo zmedo in prepire med navigatorji tik pred izkrcanjem. Angleška mornarica je sprva trdila, da je bil za to kriv nek neoznačen morski tok, vendar je bolj verjetno, da je šlo za človeško napako. Znano je tudi, da že velike ladje (iz katerih so se izkrcali vojaki na desantne čolne) niso bile zasidrane na prej določenem mestu.

Spita. Neposredna posledica zmede na morju je bila nato zmeda pri hitrem izkrcavanju in pomešanje enot, ki niso pristajale v takšnem vrstnem redu kot je bilo določeno. Zaradi vsega tega (in težkega terena) je bilo močno otežkočeno tudi osvajanje obale, kljub sprva šibkemu turškemu odporu.

5.1.2. Odsek Helles

Na odseku Helles so enote pristale pravilno, na prej določenih krajih. Nato so slaba komunikacija, nepopolni in napačni ukazi vrhovnih poveljnikov (Hunter-Westona in Hamiltona) ter pomanjkanje samoiniciativnosti nižjih poveljnikov povzročile izgubo začetnega naleta in posledično zastoj pri osvajanju obale. Usodna ni bila močna turška obramba na osrednjih dveh obalah (V in W), pač pa neizkoriščenost premoči zavezniških sil na stranskih obalah (Y, X in S), kjer v začetku niso naleteli na omembe vreden odpor.

Na obali S v zalivu Morto Bay so do 10.00^h po izkrcanju vojaki videli, da načrtovano napredovanje z obal V in W navzgor po polotoku resno zamuja. Turški ujetnik jim je medtem povedal, da je v "okolici" 1000 turških vojakov (Gilbert 1994a: 149). Problem je bil v tem, da zavezniki niso vedeli, da turški vojak ne misli na neposredno okolico obale S, pač pa na celotno območje južno od Gaba Tepeja.²⁷ Poveljujoči so se, izolirani od ostalih enot, morali odločiti med dvema možnostma, in sicer: da se vkopljejo na svojih položajih in napredujejo v sodelovanju z enotami z juga (kot jim je bilo določeno v prvotnih načrtih) ali pa da gredo na pomoč in okrog zaliva iz ozadja napadejo turške položaje v utrdbi Sedd el Bahr, ki so nadzorovali obalo V. Polkovnik Hugh Casson se je odločil za utrditev položajev, pri čemer dejansko ni imel veliko izbire: mislil je, da je turških vojakov veliko več in bi tako s samostojno akcijo lahko ogrozil svoje vojake, prav tako bi lahko pokvaril načrte napredovanja z juga, če bi jim s svojimi enotami prišel na pot (Steel in Hart 2002: 96, 97); poleg tega iz poveljstva ni dobil nikakršnih informacij o položaju na obalah W in V.

Na obali Y je bil položaj podoben. Po začetnem izvidovanju, ko niso našli nobenega turškega položaja, so se vojaki vrnili na plažo, v pričakovanju skorajšnjega naskoka svojih tovarišev z juga. Ob 11.45^h je poročnik Archibald Koe poslal sporočilo na obalo X, v katerem je poročal o uspešnem izkrcanju in vprašal, če naj ostane tam ali naj naredi premik bodisi v notranjost polotoka bodisi proti jugu, da bi se združil z enotami na obali X (Steel in Hart 2002: 104). Z obale X so sporočilo takoj poslali naprej v glavno poveljstvo, vendar je zaradi napake pri prenosu v glavno

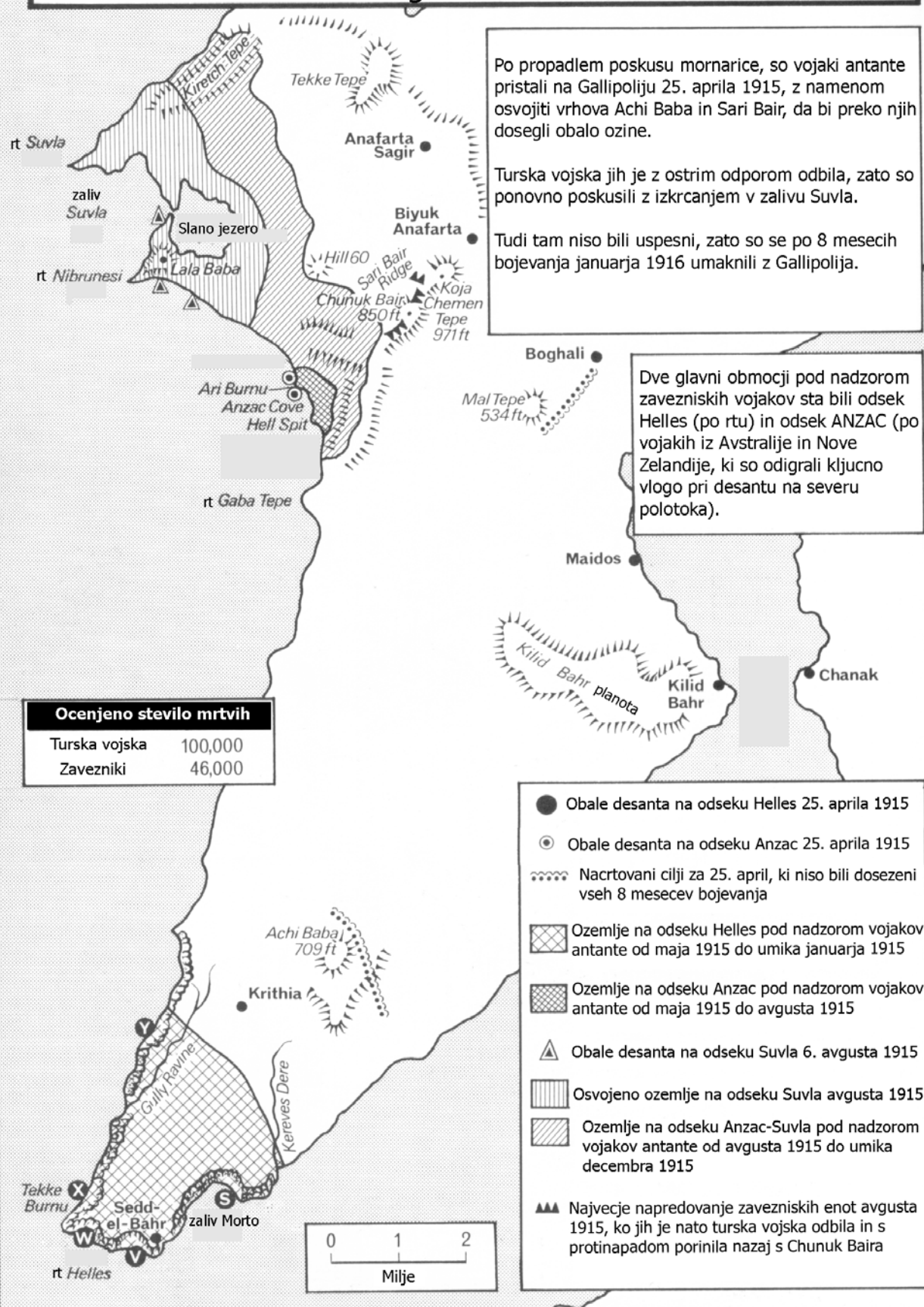
²⁷ Turki so svoje enote koncentrirali na severu okrog odseka Anzac in na jugu okrog rta Helles. Vmes je bilo območje, kjer so bile turške enote zelo šibke in kjer bi antantna vojska polotok lahko presekala na dvoje. Tako bi ločili oskrbovalne poti in komunikacije med območjema koncentracije turške vojske.

poveljstvo prišlo sporočilo, na podlagi katerega so tam sklepali, da je bila enotna frontna linija med obalama Y in X že vzpostavljena. Kljub temu, da so sporočilo še dvakrat poslali v generalštab, odgovora ni bilo. Generalmajor Hunter-Weston je bil preveč zatopljen v dogajanje na obalah W in V, tako da ni poslal ukaza, še celo potem, ko sta tudi Hamilton in Keyes predlagala, da bi na obalo Y poslali dodatne enote (www.user.online.be/~snelders/history/his4_3.htm, 18.2.2003). Takrat je Koe videl, da se na drugi strani polotoka (na obali S) tamkajšnje enote vkopavajo in se je sam odločil ukazati enako.

Poveljnik Marshall na obali X ni bil deležen nič večje pozornosti iz generalštaba. Ko do 15.43 ure ni dobil nobenih ukazov, se je odločil za prekinitev aktivnosti in počakati na skupno napredovanje, ki naj bi ga vodile enote z obal W in V. Kasneje, v popoldnevu, so enote na obali X zaslišale bojevanje na obali Y (kjer so Turki "končno" napadli) in Marshall je vprašal v poveljstvo, ali naj gre na pomoč enotam na obalo Y ali naj ostane kjer je. Šele po dveh urah je dobil odgovor, v katerem mu je Hunter-Weston ukazal naj ostane kjer je in počaka do jutra, ko naj bi se napredovanje z juga nadaljevalo po načrtu (Steel in Hart 2002: 106).

Potrebno je omeniti še eno površnost. Zemljevidi, ki jih je pripravil generalštab, in ki so jih dobile enote, so bili (kot se je izkazalo kasneje) pripravljeni izredno nenatančno in zato so bili zelo nezanesljivi. Kar nekaj pomembnejših značilnosti območja tako na odseku Anzac kot na odseku Helles, je manjkalo oziroma so bile vrisane napačno (Steel in Hart 2002: 102). Že na običajnem zemljišču je to resna pomanjkljivost, na hribovitem Gallipoliju (kjer so bili obrambni položaji v glavnem na višini) pa je takšna stvar lahko usodna. Kljub temu so bile za neuspeh krive predvsem taktične napake. Resen napad enot z obal Y, X in S, ki bi lahko iz treh smeri napadle vas in utrdbo Krithia ter naprej vrh Achi Baba (takrat sta bila ta dva položaja še sorazmerno slabo branjena), bi pomenil veliko razbremenitev vojakov na najbolj branjenih obalah W in V. Odgovornost za te napake gre v prvi vrsti pripisati divizijskemu poveljniku Hunter-Westonu. Očita se mu izrazito pomanjkanje prilagodljivosti na spreminjajoče se razmere na bojišču in trmasto vztrajanje pri prvotnem načrtu, po katerem naj bi najmočnejše enote z juga prodrle proti notranjosti polotoka. S tega vidika je razumljiva njegova popolna zaverovanost v dogajanje okrog rta Helles, tudi ko je bilo že jasno, da desant ne gre po načrtu in da preboj najverjetneje ne bo mogoč. Vrhovni poveljnik enot na Gallipoliju, general Hamilton, nosi svoj del odgovornosti: kot neposredno nadrejeni Hunter-Westonu bi (kljub pravilu, da naj najvišji poveljnik posreduje le v najnujnejših primerih) takrat moral posredovati (Steel in Hart 2002: 100, 111).

Izkranja kopenske vojske na polotok Gallipoli aprila in avgusta 1915

Vir: Gilbert 1994b

5.1.3. Odsek Suvla

Po očitno slabi izvedbi izkrcanj na Helles in Anzac bi pričakovali, da bodo zavezniki novo izkrcanje (spričo težko pridobljenih in zato dragocenih izkušenj) pripravili temeljiteje in predvsem ne bodo ponavljali napak iz prejšnjih dveh, vendar se je 6. avgusta pri desantu na odseku Suvla zgodilo prav to. Razlika je bila le v tem, da so tokrat vse glavne slabosti ponovili že pri enem samem izkrcanju.

Načrti za desant pri Suvli so bili zapleteni. Generalštab se je želel izogniti prodiranju v ravni črti z obal B in C proti vrhovom hriba Chocolate in hriba Green, saj so bili na zahodnih in južnih pobočjih tam Turki dobro utrjeni. Potrebno je bilo torej iti okrog Slanega jezera in napasti s severa. Ta ugotovitev je nato pripeljala do odločitve za desant direktno v notranjosti zaliva Suvla (na obali A), kar bi skrajšalo pot do oziroma preko jezera (Steel in Hart 2002: 247). Pri tem niso upoštevali niti opozoril mornarice o plitvinah v zalivu niti poročil izvidniškega letala, po katerih naj bi turška vojska utrdila položaje tudi na severni strani hriba Chocolate in hriba Green ter postavila obrambni položaj še na hribu 10; poleg tega je bilo po poročilu Slano jezero izsušeno in bi omogočalo prečenje.²⁸ Iz načrtov je razvidno, da Hamilton kljub vsemu ni povsem pozabil izkušenj iz Hellesa in Anzaca. Posebno pozornost so posvetili vprašanju preskrbe z vodo, ki bi jo morale biti dovolj za prvih nekaj dni,²⁹ in zagotovitvi nemotenih komunikacij z generalštabom. Hamilton je tako ukazal poveljniku Stopfordu, naj vodi operacijo z otoka Imbros (kjer je bila telegrafska oprema), vendar je ta želel "ohraniti fizično bližino s svojimi enotami" in svoj štab prestavil na ladjo *Jonquil*, od koder je bila komunikacija otežena (Steel in Hart 2002: 249).

Desant se je sprva začel vzpodbudno. Enote na obalah B in C so se izkrcale uspešno, hitro zavzele hrib Lala Baba in se začele počasi premikati proti severu, proti hribu 10 (www.user.online.be/~snelders/history/his6_2.htm, 18.2.2003). Izkrcanje 34. brigade na obali A pa je bilo katastrofa: opozorila o plitvinah so se izkazala za upravičena, dodatno pa je stvari zopet zapletla mornarica. Rušilce (ki so nosili enote) je zasidrala na napačnih položajih, jih pomešala še med sabo in tako zamešala vrstni red izkrcavajočih se enot. Trije rušilci – in s tem tudi desantni čolni – so se tako znašli kar 400 metrov od prvotno določenih položajev, sredi najhujših plitvin. Kljub okrilju teme so se turški vojaki v tem času že zbrali in začeli streljati takoj, ko so prvi desantni čolni krenili proti obali. Naslednja napaka, ki se je ponovila, je bila zmeda na obali. Zavezniške enote so se, ko so prispele na obalo, obnašale kot "izgubljene ovce", ker v glavnem nihče ni vedel kje je in kaj je njegov cilj (Steel in Hart 2002: 258). Stopford ni pravočasno pošiljal ukazov, poveljniki na obali pa so bili neodločni in neiznajdljivi glede napredovanja v notranjost.

²⁸ Ta poročila so očitno prispela prepozno, da bi lahko vplivala na potek desanta.

²⁹ K obali naj bi s cisterno–parnikom *Krini* pripeljali štiri velike rezervoarje z vodo, poleg tega pa naj bi tudi vsak desantni čoln imel na krovu tanke z vodo, iz katerih bi si lahko napadajoče enote napolnile svoje čutare. Dva izmed transportnih čolnov sta imela na krovu pripomočke za dostavo vode v prve bojne vrste (Steel in Hart 2002: 249).

Dodatno jih je pri tem oviralo še nepoznavanja terena in (zopet) površno izdelani zemljevidi okolice. Druga faza izkrcanja – napad preko jezera na hrib Chocolate in hrib Green – je zamujala, ker Stopford ni hotel ukazati napredovanja v notranjost, dokler ne bi dobil zadostne artilerijske podpore, artilerijska podpora pa je zamujala zaradi nasedlih transportnih čolnov. Nekateri častniki iz Hamiltonovega štaba, ki so v popoldanskih urah prišli na obalo pogledat, zakaj ni nobenih poročil o aktivnostih, so bili presenečeni, ko so videli, da poveljniki enot sedijo in pijejo čaj, vojaki pa se kopajo v morju (www.user.online.be/~snelders/history/his6_2.htm, 18.2.2003). Ko je Stopford (na pritisk generalštaba) končno ukazal napad, se je večina bataljonov odpravila v napačne smeri prodora (proti Kiretech Tepeju) in že tako zamujena priložnost je bila dokončno izgubljena. Malo po sončnem vzhodu je na obalo končno prispela artilerijska oprema in hrana, vendar je zdaj največji problem za napredovanje predstavljala utrujenost enot in žeja. Hitro je postalo neznosno vroče, oskrbovalna veriga z vodo pa je bila zaradi pomešanih krajev izkrcanja, turškega obstreljevanja obale, nasedlih čolnov in prepočasne postavitve pontonskih privezov in oskrbovalnih položajev porušena. Nič bolje se antantna vojska ni odrezala pri vzdrževanju komunikacijskih kanalov. Vse do sredine jutra so med posameznimi štabi prehajali nasprotujoči si ukazi in poročila, Hamiltonov glavni štab na Imbrosu pa célo prvo noč sploh ni dobil nobenega uradnega sporočila. Šele 7. avgusta ob 12. uri je prišlo prvo, v katerem je Stopford opisoval položaj izpred petih ur, in sicer, da "smo lahko napredovali malo preko obrežja" (Steel in Hart 2002: 260). V resnici prvotni cilji niso bili nikjer doseženi, v največji meri zaradi premalo odločnega poskusa prodora.³⁰

5.2. BOJEVANJE PO SKLENITVI FRONTNE LINIJE

Potem, ko so zaradi ponesrečenega desanta propadli antantni upi na hitro zavzetje Gallipolija, se je, tako kot drugod na bojiščih prve svetovne vojne, izoblikovala frontna črta. Vojaki so se vkopali in začela se je izčrpavajoča pozicijska vojna.

Taktika bojevanja kopenske vojske na Gallipoliju se v bistvu ni v ničemer razlikovala od bojevanja v Evropi, kar velja tako za zaveznike kot za turško vojsko. Izpostaviti želim tiste osnovne značilnosti takratnega bojevanja, ki so pripeljale do tega, da so si bile vse bitke na kopnem podobne. Ravno te značilnosti so namreč na gallipolskem bojišču pomenile največjo pomanjkljivost, katere posledica je bil neuspeh zavezniškega bojevanja.

³⁰ Kako slabo so zavezniki izkoristili svojo začetno premoč priča dejstvo, da so turške okrepitve iz Bulaira do Suvle prišle šele pozno 8. avgusta oz. zgodaj 9. avgusta. Vmes je bila zavezniška vojska v izraziti premoči (20.000 proti 1.500) in izid je bil odvisen od hitrosti izvedbe napada (Steel in Hart 2002: 261).

5.2.1. Antantne sile

Ker so se vojaki antantnih sil v tem primeru znašli v vlogi napadalca, lahko rečemo, da so bili v nekaj težjem položaju. Taktika napada, ki so jo uporabljali, je bila zastarela, še hujši problem pa so bili poveljujoči. Večina začetnih oficirskih kadrov je pridobila svoje znanje že pred vojno, vojaški priročniki so bili (tako kot danes) "za časom" in se niso prilagajali novim situacijam. Osnovna vojaška doktrina je temeljila na bojevanju velikih enot, ki so si stale nasproti, razvite v linijsko postavitev. Nato so vojaki jurišali drug proti drugemu in večja masa ljudi naj bi zadostovala za zmago. Poveljujoči (tudi na Gallipoliju) so trmasto vztrajali pri tej ideji, in sicer iz dveh razlogov: verjeli so v absolutno premoč artilerijskega ognja in takšno je bilo njihovo znanje, ki so ga pridobili na vojaških akademijah. Artilerija je bil rod vojske, ki je v tistem času doživljal največji razcvet. Predvsem so se večali kalibri granat in posledica tega naj bi bilo tudi večje uničenje na ciljnih – vsaj tako so mislili poveljniki in strategji, ki niso računali na enakovredno dober razvoj utrjevanja obrambnih položajev (Steel in Hart 2002: 177). Tako se je večina napadov (prav gotovo pa vsi večji) začela z artilerijskim ognjem, ki je navadno trajal več ur ali cel dan. Na Gallipoliju so bili najtežji topovi nameščeni na ladjah; na obali so bila le lažja artilerijska orožja. Po končanem obstreljevanju naj bi nato pehota veliko lažje napadla in z manj žrtvami zavzela že uničene nasprotnikove položaje. Že na celini so hitro spoznali, kako neučinkovito je (kljub veliki količini izstreljenega streliva) topništvo, na Gallipoliju pa je bilo to še očitnejše. Ladje so bile predaleč od obale in njihovi topovi premalo natančni, da bi lahko učinkovito zadevali turške položaje. Poleg tega je bila oteževalna okoliščina, da so morali streljati v hrib, na višje ležeče položaje, ki jih šibkejša artilerija na obali sploh ni dosegala. Ko je prišlo do napada pehote, je to pomenilo jurišanje iz svojih jarkov preko nikogaršnje zemlje do nasprotnikovih jarkov. Vojaki in konjenica so morali teči naravnost naprej, tam pa jih je seveda pričakal zaporni strojnični ogenj (Steel in Hart 2002: 194). Kakršnikoli poskusi obkolitev so se navadno končali dokaj klavrno, saj spričo zelo dolge fronte to ni bilo mogoče.³¹ Pogoji na Gallipoliju so bili sicer malce drugačni, saj tu ni bilo tako dolgih in ravnih sklenjenih front, pač pa manjše povezane postojanke, od katerih je morala vsaka "držati" svoj konec ozemlja in so na tak način tvorile frontno črto. Tu bi torej obkolitvena taktika lahko prišla bolj do izraza, prav tako bi bilo lažje izvesti preboj ob koncentraciji moči na eno točko (Piekalkiewicz 1996: 323). Pri teh razmišljanjih naletimo na drug problem, to je premajhna fleksibilnost poveljujočih, kar se tiče upoštevanja doktrinarnih načel. Tako kot drugod po Evropi so se tudi na Gallipoliju antantni (zlasti britanski) častniki trdno držali pravil, ki so se jih naučili v šoli

³¹ Tudi pri tem se vidi neustreznost vojaške doktrine – napadalec je navadno razvil svoje sile na daljše ozemlje in tako zaradi razpršenosti enot ni mogel doseči zadostne koncentracije moči. Šele kasneje so se začeli osredotočati na preboj fronte na manjših odsekih in z večjo koncentracijo sile; takrat so tudi boji postali srditejši.

in od ustaljene prakse niso odstopali niti "za milimeter"; čeprav je bilo kmalu jasno, da juriš v hrib ni najboljša formula za zmago. Ob tem dodatno čudi še dejstvo, da so vsi višji poveljniki (z generalom Hamiltonom na čelu) stalno ugotavljali in ponavljali, da bi bilo za uspeh napadov nujno potrebno doseči presenečenje Turkov, a so vedno napadali po stari metodi, z dve do triurno artilerijsko predpripravo. Povsem jasno je, da turška vojska temu ni nasedla.

Nadalje je veliko težavo tudi v tej fazi bojevanja na Gallipoliju (kot smo videli že pri desantu) predstavljala slaba komunikacija. Prvi problem so bili dolgi časovni intervali pri prenosu sporočil in temu ustrezen delež napačno interpretiranih. Kljub temu da so uporabljali telegrafске zveze, je bila navada, da se za pomembno sporočilo pošlje kurirja, prav tako so se ustno prenašali tudi ukazi enotam v rovih. Drugi problem je bila tehnika. Pri telegrafskih zvezah se signali namreč prenašajo po žicah, zato je bilo potrebno postaviti več relejnih postaj, pri čemer vmesno področje, kjer so tekle žice, ni moglo biti vseskozi varovano in je zato večkrat prišlo do pretrganja zveze. Poleg tega tudi sami načrtovalci in vojska zvezam niso namenjali dovolj pozornosti – zaradi hitrejšega prenosa so pošiljali kar nešifrirana sporočila (Beckett 2001: 178). Ob upoštevanju tega je zato bolj jasno, zakaj zavezniki niso izpeljali nobene taktično drugače zasnovane akcije, ki bi nedvomno zahtevala več koordinacije med različnimi enotami.

Seveda je bila dodatna oteževalna okoliščina še vedno večja izčrpanost enot, kot posledica težkih vremenskih pogojev. Glede na to, da so antantni vojaki prišli na Gallipoli aprila 1915 in se z njega umaknili januarja 1916, so izkusili posledice dveh ekstremnih oblik vremena (poletje in zima). Že konec maja in v začetku junija so se temperature močno dvignile in "tropska vročina" (temperature okrog 35°C in več) je prinesla problem zagotavljanja pitne vode, ki so jo morali dovažati z grških otokov. Drugi problem je postala tudi hrana: zaradi vročine so se namnožili razni insekti in zajedalci, higiena pa je spričo pomanjkanja vode padla na minimum (Steel in Hart 2002: 310-315). Kmalu so se med vojaki razširile še bolezni in izčrpani vojaki prav gotovo niso bili "močna udarna sila". Oktobra in zlasti novembra se je vreme začelo močno slabšati. Začele so se pojavljati hude nevihte in zdaj so največjo težavo predstavljale poplave in hudourniške vode, ki so pritekale s hribov; voda je zalivala rove, odnašala trupla, zaloge ipd. Kmalu po novembrskih nevihtah je nastopil hud mraz. Vojaki so imeli samo poletne uniforme, temperature pa so se spustile tudi pod ničlo. Zgodilo se je, da so zjutraj našli vojaka na straži zmrznjenega. Vojska vojakom ni pravočasno priskrbelo zimske opreme, ko pa jo je nekaj le prišlo na Gallipoli, so jo takoj poslali nazaj, saj je bilo traktat v Londonu že odločeno, da naj se izvede evakuacija. V takih pogojih je bilo bojevanje vojakom prav gotovo "deveta skrb" in vsak je gledal predvsem na lastno preživetje (Steel in Hart 2002: 377–379).

5.2.2. Turška vojska

Na drugi strani je bila taktika turške vojske še veliko preprostejša od taktike Britancev ali Francozov. K temu sta v prvi vrsti pripomogli naslednji dejstvi: da so se Turki branili in da so imeli obrambne položaje postavljene na višinah. V tistem času tudi ni bilo kakšne posebne turške šole bojevanja, ki bi bila drugačna od zahodne. V prejšnjih poglavjih smo videli, da je bila turška obramba (Dardanel in Gallipolija) na začetku vojne pripravljena celo zelo slabo in da so jo šele s pomočjo nemških svetovalcev dovolj utrdili, da je lahko zdržala nalet zaveznikov (Gilbert 1994a: 141). Po tej strani je torej razumljivo, zakaj je bila turška taktika bojevanja v bistvu zahodna. Prinesli so jim jo nemški častniki in vojaki, ki so bili – to je treba poudariti – med najboljšimi strategi in taktiki v Evropi. S tem ne želim zmanjšati pomena turških vojskovodij, zlasti najboljšega med njimi, Mustafe Kemala Beya - Atatürka, vendar je bil vrhovni poveljnik 5. turške vojske, ki se je borila na Gallipoliju, nemški poveljnik maršal Otto Liman von Sanders. Branilci so se strogo držali predpisanih navodil o bojevanju v obrambi. Tako kot v napadu, tudi v obrambnih operacijah ni bilo nikakršnih večjih taktičnih ukan ali presenečenj – vse je potekalo po utečenem načrtu (Steel in Hart 2002: 200). Turki so se na svojih položajih najprej trdno vkopali, zgradili (kot v Evropi) sistem med seboj povezanih rogov in kavern, postavili strojnice in v ozadju postavili

Slika 17: Poveljnik Mustafa Kemal Bey - Atatürk
Vir: Steel in Hart, 2002

topniške položaje (težko in lahko artilerijo). Turška vojska je imela premoč nad antanto v težki artileriji in to so – v kombinaciji z ugodnejšimi položaji – uspešno izkoristili; red rovi so napeli še žičnate ovire. Ko se je napovedoval napad (torej ob nasprotnikovi artilerijski pripravi), so se umaknili v svoja zaklonišča, ob napadu pehote pa so po njih najprej udarili s topništvom, ko so prišli bliže, pa še s strojnicami in puškami (Gilbert 1994a: 184). Zaradi slabe taktike napadalca in izrazite prednosti zaradi višje ležečih položajev, je bila obramba v večini primerov uspešna. Koder ni bilo možno vzpostaviti sklenjenega sistema obrambnih rogov, so močno utrdili posamezne postojanke in zavarovali dovozne poti, da so jih lahko oskrbovali s strelivom.

Tako kot antantni vojski so tudi turški vojski velike preglavice povzročale komunikacije; tehnični problemi so bili enaki, razlika je bila morda v tem, da turška vojska ni imela na voljo toliko materialne opreme kot antantne sile in se je zato veliko informacij (prav gotovo pa vse poveljevanje, razen iz glavnih štabov) prenašalo ustno oz. s kurirji. Velike težave so imeli Turki

tudi s pravočasnim premeščanjem čet na napadena oz. desantirana območja (Steel in Hart 2002: 210). Iz poročil o bitkah na Gallipoliju lahko razberemo, da je turško vojsko pred porazom večkrat rešilo le golo naključje ali pa prepočasno ukrepanje s strani antantnih vojakov.

Izpostaviti velja še eno pomanjkljivost na turški strani: če so imeli zavezniki problem v neodločnem vodstvenem kadru, je bil pri Turkih (na začetku) osnovni problem v vojaki. Ko so leti videli zaveznike, kako prihajajo, v velikem številu, so po nekaj uvodnih strelah mnogi začeli zapuščati svoje položaje, češ saj jih tako ali tako ne bomo mogli zadržati. Le odločnim turškim in nemškim poveljnikom gre zasluga za to, da tega niso storili.³² Tako vedenje morebiti lahko pripišemo začetnemu precenjevanju zaveznikov s strani turških vojakov, saj so se kasneje (ko so videli, da so tudi Britanci premagljivi) borili z nepojmljivim zanosom in vnemo.³³ Turško bojevanje je temeljilo v glavnem na obrambi, kjer je mogoče še videti nekaj taktičnih prijemov, medtem ko ob njihovih napadih tega ni. Lep primer za to je veliki napad na odseku Anzac 19. maja 1915, ko so bili celo vsega hudega vajeni zavezniški vojaki presenečeni, ko so postopoma prihajale nove in nove enote turških vojakov, vsi v istem ritmu in brez najmanjše možnosti za uspeh (Steel in Hart 2002: 205). Preseneča zlasti (navidez) popolna odsotnost kakršnegakoli napadalnega taktičnega načrtovanja in manevriranja po bojišču.

5.3. (NE)UPORABA NOVIH OROŽIJ

Čeprav so bile za večino neuspehov napadalcev na gallipolskem bojišču krive napake v taktičnem odločanju, velja omeniti še eno stvar, ki je zavezniki prav tako niso dovolj upoštevali. To so bile nove tehnične pridobitve na področju orožij, ki bi potencialno lahko vplivale na drugačen način bojevanja in morebiti prinesle celo uspeh. Pehota je bila oborožena v glavnem s puškami, bajoneti, ročnimi bombami in artilerijo za podporo, oborožitev mornarice pa je bila v prvi vrsti težka ladijska artilerija. Poleg teh so obstajala orožja, ki so se pojavila malo pred začetkom 1. svetovne vojne oziroma so jih razvili med samo vojno. To so bile podmornice in podvodne mine, letalo, tank in bojni strupi.³⁴ (Piekalkiewicz 1996: 90). Osnovni problem večine novejših in na novo razvitih orožij

³² Zgovoren je primer pogovora, ki ga v svojih spominih opisuje Mustafa Kemal, ko je pri Chunuk Bairu naletel na umikajoče se vojake (Gilbert 1994: 147): "Zakaj bežite?" jih je vprašal Kemal. "Sovražnik je prišel!" se je glasil odgovor. "Kje?" je ponovno vprašal Kemal in vojaki so odgovorili "Tam!". Takrat je Kemal pogledal v nakazani smeri in videl, kako se je nekaj zavezniških vojakov pravkar izkrcalo na obalo. Nemudoma je ukazal vrnitev na položaje, vojaki so ubogali in v končni fazi zadržali desant toliko časa, da so prišle okrepitve.

³³ Kot pravi A. Mete Tuncoku s Tehnične univerze na Bližjem vzhodu, gre to gorečnost pripisati zlasti dejstvu, da je za turške vojake bojevanje na Gallipoliju predstavljalo sveto vojno, v kateri se borijo za Alaha in branijo domovino (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003).

³⁴ Največjo pozornost (kot novo orožje) in tudi bojne uspehe so na začetku dosegale podmornice. Za tank pa naj bi veljalo, da je bil najpomembnejše odkritje pri bojevanju na kopnem. V končni fazi je namreč izrazito olajšal preboj frontne linije (Beckett 2001: 177, 178).

je bil v tem, da jih poveljniki (zaradi zastarele doktrine vojskovanja) niso znali vključiti v bojne formacije tako, da bi lahko maksimalno izkoristili njihove prednosti glede na ostalo orožje.

Pri bojevanju na Gallipoliju zaradi specifičnih geografskih pogojev na fronti uporaba tanka seveda ni prišla v poštev, prav tako ne bojni strupi (medtem ko sta podmornice in še zlasti mine ter podmorniške mreže v Dardanelah uporabljali obe strani). Edino orožje, ki je bilo v odnosu na kopensko bojevanje izrazito zapostavljeno tako na bojiščih v Evropi kot tu in za katerega menim, da bi antantnim silam močno olajšalo osvajanje polotoka, je bilo **letalo**. Letala so na začetku vojne uporabljali samo za izvidniške naloge, skladno z razvojem brezžične komunikacije je sledila uporaba za usmerjanje artilerijskega ognja. Naslednji korak je bila namestitev strojnic, da je letalo poskušalo onemogočiti izvidovanje sovražniku - torej zračno bojevanje. Poleg tega so Britanci v Mezopotamiji leta 1916 eksperimentirali z dostavo vojaške opreme in zalog po zraku (Beckett 2001: 187). Prvi vojaški teoretiki in zagovorniki letal (kot sta bila Frederick Sykes in Douhet) so sicer že v letih 1913 in 1914 opozarjali tudi na možnost strateškega in taktičnega bombardiranja iz zraka,³⁵ vendar je večina vojaških poveljnikov šele v drugi polovici 1. svetovne vojne (1917, 1918) ugotovila, da letala lahko dejansko predstavljajo aktivno podporo vojaškim operacijam na kopnem.³⁶

Očitno je bila takrat vojaška tehnologija popolnoma zmožna zagotoviti takšno orožje, ki bi izvajalo bombardiranje na nedostopnem terenu. Ob vsem povedanem je torej čudno, da na Gallipoliju vseh teh izkušenj in razmišljanja niso upoštevali. Sicer je res, da je težko zagotoviti letališča in oskrbovalne baze v okolici tako oddaljenega bojišča, vendar izgleda, da to ne bi bil problem, saj so letala na Gallipoliju v veliki meri uporabljali za zračno izvidovanje na kopnem in za patroljiranje na morju (Steel in Hart 2002: 247). Menim, da bi jih lahko učinkovito uporabili tudi za bombardiranje, saj je kmalu po začetku operacij na kopnem postalo jasno, da je ladijska artilerija premalo natančna. Čeprav so bile letalske bombe takrat še zelo majhnih kalibrov in je bilo cilje iz zraka zelo težko zadeti, bi bilo morda možno izvajati bombardiranje z več letali hkrati in tako bi količina bomb morebiti odtehtala nenatančnost. Na vsak način bi z letali lažje dosegli položaje na najvišjih vrhovih, ki jih ostalo topništvo ni moglo ne zaradi dometa ne zaradi prestrmega kota streljanja; tako bi zagotovili učinkovitejšo podporo enotam na tleh, ki bi lahko lažje napredovale.

³⁵ Gianni Caproni je že leta 1913 razvil prvi namensko zgrajeni bombnik in do leta 1916 jih je Italija imela že 40. Medtem je Velika Britanija leta 1914 izvedla prvo pravo letalsko bombardiranje hangarjev za zeppeline v Düsseldorfu in Kölnu (Beckett 2001: 190, 191).

³⁶ Bombardiranje iz zraka je bilo sicer prisotno že prej, vendar so ga izvajale t. i. zračne ladje ali zeppelini, ki so bili spriču svoje velikosti in konstrukcije zelo počasni in neokretni. Ko so se pojavila prva protiletalska orožja, so postali prelahke tarče in postopoma so jih umaknili iz bojnih nalog.

6. ZAKLJUČEK

V operaciji na Gallipoliju je bilo v obdobju 10 mesecev angažiranih približno milijon ljudi z obeh strani (580.000 na zavezniški in 500.000 na turški strani). Sem prištevamo vse, ki so tako ali drugače (bojevanje, transport, organizacija, oskrba, medicinska služba, administrativno osebje ipd.) sodelovali v njej. Skupnih žrtev (mrtvih in ranjenih) je bilo na zavezniški strani okrog 140.000, na turški strani pa okrog 250.000 – torej več kot tretjina vseh vključenih v operacije³⁷ (www.turkishpeople.com/tours/henk/anzac, 20.2.2003).

Čeprav so takoj po vojni zlasti Britanci želeli na podlagi odlično izvedene evakuacije dokazati, da je bila vsa operacija v bistvu uspešna, pa primerjava doseženih (pred operacijo zastavljenih) ciljev in žrtev dokazuje, da je šlo za popoln poraz. Antantne sile niso uspele izločiti Turčije iz vojne – nasprotno, dobile so novega nasprotnika: Bolgarija je namreč vstopila v vojno na strani centralnih sil. Prav tako nista bili odprti ožini Dardanele in Bospor ter ni bila vzpostavljena povezava z Rusijo, ki ji je še naprej primanjkovalo opreme za bojevanje. Antantni vojaki so bili poraženi tudi konkretno na bojiščih, kjer so bile človeške in materialne izgube (kljub odlično izvedeni evakuaciji) velike.

Sam sem želel poiskati in osvetliti vzroke za ta poraz in v ta namen na začetku naloge postavil dve hipotezi.

Prva hipoteza je predpostavljala, da so bili zavezniki neuspešni zaradi negostoljubnega terena na bojišču, ki je bil za turško vojsko ugodnejši. V drugem vsebinskem sklopu sem med drugim predstavil položaje obeh strani glede na zemljišče in videli smo lahko, da so bili zavezniki v tem pogledu izrazito na slabšem. Turška vojska se je vkopala na višje ležečih predelih pa tudi večina obale polotoka je zelo strma. Kot pravi prof. Trevor Wilson (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003): "Polotok Gallipoli, s svojo ozko obalo, navpičnimi klifi, grebeni, ki omogočajo nadzor obale in visokimi vrhovi, predstavlja sanje vsakega branilca." Seveda samo ozemlja ne moremo dolžiti za poraz napadalcev (navsezadnje je to ovira, na katero je potrebno resno računati že med pripravami na akcijo), vendar je s svojo negostoljubnostjo veliko pripomogel k temu. Ugotovim lahko, da sem s tem prvo hipotezo **potrdil**.

³⁷ Natančne številke o vojaki, ki so služili, in o žrtvah se še danes razlikujejo glede na različne vire, povsod pa sploh niso navedene. Moj namen ni bil predstavljati statistike vpletenih, žrtev in ranjenih, pač pa sem navajal le toliko kot je potrebno za razumevanje tistega, kar želim povedati v nadaljevanju.

Po **drugi hipotezi** je desant spodletel zaradi slabe taktike oz. neustreznega načina bojevanja. Vsebinsko tudi tu lahko rečem, da sem hipotezo **potrdil**. Poveljujoči pri zaveznikih so namreč pri načrtovanju precenjevali lastne sposobnosti, kar se je hitro pokazalo, ko je bilo potrebno načrte uresničiti. Poleg tega so bili premalo odločni v začetnih trenutkih napadov, ko so kar nekajkrat dobili Turke nepripravljene in bi lahko dosegli prodor. Tu je opazen vpliv stare šole bojevanja, ki je prevladovala skoraj celotno 1. svetovno vojno, in po kateri se je bilo potrebno, ko si pridobil nekaj sto metrov ozemlja, čim prej vkopati. Tako seveda ni možno izvesti prebojev, ki so si jih po drugi strani vsi želeli. Usodni sta bili nepripravljenost poveljnikov, da bi odstopili od uveljavljenih pravil vojskovanja (artilериjska priprava in nato juriš), in premajhna samoiniciativnost, ki sta sicer v razmerah otežene komunikacije med štabi odločilnega pomena. K temu dodajmo še pomanjkanje težkega topništva na kopnem in nenatančnost ladijskega podpornega ognja.

Iz današnjih podatkov je razvidno, da so zavezniki imeli na voljo dovolj sredstev (vojakov in opreme) za prodor do Istanbula, le uporabiti bi jih morali racionalneje in učinkoviteje. To priznava tudi avtor nekega turškega vojnega dela, ki pravi, da bi z desantom v zalivu Suvla, ki je naletel le na tri turške bataljone, lahko zavezniki postali gospodarji Dardanel, če bi odločno udarili preko grebena Anafarte (Tomic 1973: 225). Zgodilo se je pač drugače, poraz je vplival na Bolgarijo, da se je pridružila centralnim silam in ob povečanem pritisku na Balkan so se zavezniki odločili, da premaknejo svoje preostale enote z gallipolskega bojišča v okolico Soluna in tam odprejo novo fronto. Vsaj eno pozitivno stvar so zavezniki z operacijo na Gallipoliju vseeno dosegli.³⁸ Kot je rekel lord Kitchener (Renouvin 1965: 251): "Odprava na Gallipoli zadržuje pozornost Turkov in verjetno onemogoča njihove operacije v Egiptu, Mezopotamiji in na Kavkazu." Ob količini ljudi in opreme, ki jih je turška vojska morala poslati na to bojišče je verjetno res, da večjih akcij drugod ni bila zmožna. Za Veliko Britanijo je bil v tem smislu pomemben zlasti mir v okolici Sueškega prekopa v Egiptu.

Zaključil bi z mislimi prof. Jay M. Winterja, ki po mojem mnenju najlepše odslikavajo položaj na gallipolskem bojišču (www.pbs.org/greatwar/interviews, 17.2.2003): "Zanimivo je, da je spoznanje, da to ne bo enostavna operacija, potrebovalo zelo malo časa, da se je naselilo v glave mož, ki so se v noči na 25. april 1915 izkrcali na obali. Na žalost je trajalo veliko dlje, da so to spoznali tudi njihovi nadrejeni, ki so ob poskusih izvesti nemogoče, v bistvu zapravili 200.000 ljudi".

³⁸ Med drugim je to tudi vzrok, zakaj so vztrajali toliko časa po tem, ko je bilo že jasno, da prvotnega cilja osvojitve dardanelske ožine ne bo mogoče doseči.

7. VIRI

7.1. KNJIGE

1. Avramovski, Živko (1985) *Ratni ciljevi Bugarske i centralne sile 1914–1918*. Beograd: Institut za Savremenu istoriju.
2. Beckett, Ian F. W. (2001) *The Great War 1914–1918*. UK: Pearson Education Limited.
3. Bennett, Geoffrey (1968) *Naval Battles of the First World War*. London: Penguin Books.
4. Gilbert, Martin (1994a) *First World War*. London: Weindenfeld & Nicolson, The Orion Publishing Group Ltd.
5. Gilbert, Martin (1994b) *The Routledge Atlas of The First World War*. London: Routledge.
6. Gorjup, Zvonimir (2000) *Vojaška topografija*. Ljubljana: MORS.
7. Herzfeld, Hans (1968) *Der Erste Weltkrieg*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
8. Holmes, Richard (1999) *The Western Front*. London: BBC Worldwide Ltd.
9. Humar, David (1996) *Pehotna (gorska, motorizirana) četa–vod: taktični priročnik za bojevanje*. Ljubljana: MORS.
10. Joll, James (1989) *The Origins of the First World War*. New York: Longman Inc.
11. Kleindel, Walter (1989) *Der Erste Weltkrieg: Daten–Zahlen–Fakten*. Dunaj: Österreichischer Bundesverlag Gesellschaft m. b. H.
12. Messimer, Dwight R. (2001) *Find and Destroy – Antisubmarine Warfare in World War I*. ZDA: Naval Institute Press.
13. Mosier, John (2001) *The Myth of the Great War*. London: Profile Books.
14. Offer, Avner (1989) *The First World War: An Agrarian Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
15. Piekalkiewicz, Janusz (1996) *Prva svetovna vojna*. Ljubljana: DZS.
16. Renouvin, Pierre (1965) *Evropska kriza i prvi svjetski rat*. Zagreb: Naprijed.

17. Snyder, Louis L. (1958) *Historic Documents of World War I*. New York: D. van Nostrand Company, INC.
18. Steel, Nigel in Hart, Peter (2002) *Defeat at Gallipoli*. London: Pan Books.
19. Tomac, Petar (1973) *Prvi svetski rat 1914–1918*. Beograd: Vojnoizdavački zavod Beograd.
20. Zelenika, Milan (1962) *Prvi svetski rat 1914*. Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA.

7.2. ENCIKLOPEDIJE IN PRIROČNIKI

21. Dictionary of Military Terms (Druga izdaja), Global Engineering Documents, USA, 1992, str. 262, 362 in 363.
22. International Military and Defense Encyclopedia, Volume 4 (M–O), Brassey's (US), USA, 1993, str. 2025 in 2026.
23. Vojna enciklopedija 1 (Abadan–Brčko), Redakcija vojne Enciklopedije, Beograd, 1970, str. 159 in 160.
24. Vojna enciklopedija 2 (Brdo–Foa), Redakcija vojne Enciklopedije, Beograd, 1971, str. 152, 387–390.
25. Vojna enciklopedija 6 (Nauloh–Podvodni), Redakcija vojne Enciklopedije, Beograd, 1973, str. 388 in 389.
26. Vojna enciklopedija 7, Redakcija vojne Enciklopedije, Beograd, 1974, str. 765.
27. Vojna enciklopedija 9 (Sparta–Tirana), Redakcija vojne Enciklopedije, Beograd, 1975, str. 612, 613 in 616.
28. Vojni leksikon, Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1981, str. 100, 101 in 361.
29. Vojni rečnik, Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1985, str. 133 in 168.
30. Pomorska enciklopedija 2 (Ch–Hy), Jugoslovanski leksikografski zavod, Zagreb, 1975, str. 166
31. The Times Atlas svetovne zgodovine, Cankarjeva založba in DZS, Ljubljana, 1989, str. 250–253.

7.3. ČLANKA

32. Balkovec, Bojan (1998) "*Svetovna bojišča – prva svetovna vojna (1914–1918)*". V Slovenska vojska, št. 170, str. 26 in 27.
33. Kos, Boža (1994) "*Polotok Galipoli – kjer so se Britanci grdo opekli*". V Slovenska vojska, št. 38, str. 24 in 25.

7.4. VIRI NA MEDMREŽJU

34. <http://www.anzacday.org> (17. 2. 2003)
35. <http://www.anzacs.net/Prelude.htm> (17. 2. 2003)
36. http://dmoz.org/Society/History/By_Time_Period/Twentieth_Century/Wars_and_Conflicts/World_War_I/ (17. 2. 2003)
37. <http://www.gallipoli.gen.tr/eng/> (17. 2. 2003)
38. <http://www.geocities.com/Broadway/Alley/gall.htm> (18. 2. 2003)
39. <http://www.lighthorse.org.au/historic.htm> (18. 2. 2003)
40. <http://www.pbs.org/greatwar/interviews> (17. 2. 2003)
41. <http://www.pitt.edu/~pugachev/greatwar/aussi.htm> (17. 2. 2003)
42. <http://www.rickard.karoo.net/battlesmain5.html#gallipoli> (18. 2. 2003)
43. <http://www.turkishpeople.com/tours/henk/anzac> (20. 2. 2003)
44. <http://user.glo.be/~snelders/turks.html> (20. 2. 2003)
45. <http://user.online.be/~snelders/history> (18. 2. 2003)

7.5. LITERATURA

46. Hardach, Gerd (1977) *The First World War 1914–1918*. London: Allen Lane.

47. Horvat, Josip (1967) *Prvi svjetski rat; panorama zbivanja 1914–1918*. Zagreb: Stvarnost.
 48. Malcolm, Brown (2001) *The Western Front*. London: Pan Books.
 49. Moorehead, Alan (1997) *Gallipoli*. Ware: Wordsworth Editions Ltd.
 50. Taylor, A. J. P. (1966) *The First World War*. London: Penguin Books.
- Winter, J. Murray (1989) *The Experience of World War I*. London: Papermac.